

Hol és hogyan beszélünk?

**Határon túli nyelvjárási háttérű középiskolások
vizsgálata a kódváltás szempontjából**

Jelige: PHA 678

Tartalom

1. Bevezetés	3
2. A kettősnyelvűség és a diglosszia kérdéséről	5
3. A nyelvváltozati kódváltásról	8
4. A dialektológia az iskolában	10
4.1. A határon túli magyar anyanyelvi nevelés	11
5. A kutatás céljai, módszerei, hipotézisei	14
5.1. A kérdésekre adott válaszok értékelése	16
6. A nyelvjárástanítás pedagógiája	29
6.1. A nyelvjárástanítás hagyományai	29
6.2. Külföldi kitekintés	30
6.3. Felcserélő helyett hozzáadó anyanyelvi nevelés	31
6.4. A nyelvjárástanítás kapcsolatai más témakörökkel	33
6.5. A nyelvjárástanítás pedagógiai elvei	34
6.6. A nyelvjárástanítás gyakorlattípusai	36
6.7. A nyelvjárási beszéd gyakorlásának színterei	41
6.8. A tankönyvek	41
7. Összegzés	43
8. Bibliográfia	45
9. Melléklet	50

1. Bevezetés

Amióta az oktatás széles tömegeket érint, azóta a nyelvjárás jelen van az anyanyelvi nevelésben mint az oktatást befolyásoló tényező. Napjainkban időszerű a magyar iskolákban tanuló gyermekek nyelvismeretével, nyelvhasználatával foglalkozni a magyar nyelvterület különböző pontjain, összefüggésben a tanulók nyelvi és társadalmi környezetével. A dolgozat tárgya a nyelvjárás elsődleges anyanyelv-változatú középiskolásoknak a nyelvjáráshoz való viszonyulása, illetőleg az iskola, az anyanyelvi nevelés hatása a gyerekek nyelvjárású beszédére, ennek változására.

Témaválasztásomhoz érzelmi motiváció is társult, hiszen kisebbségi környezetben élő nyelvjárású beszélőként és leendő pedagógusként feladatomban tartom, hogy a nyelvjárások megőrződjenek a fiatalabb generációknak is. Ez részben úgy lehetséges, ha az iskolában (is) megtanítjuk a gyermekeket a nyelvjárások tiszteletére, szeretetére és értékelésére, rámutatunk megőrzésük fontosságára.

Egy előző kutatásom eredményei (■■■■■ 2011)¹ is mutatják, hogy a nyelvjárások megismertetésével a tanítók, tanárok az iskolai oktatásban egyáltalán nem vagy nem eleget foglalkoznak. Ez a pedagógusi magatartás, illetve hozzáállás befolyásolja a tanulók nyelvjárásokhoz való viszonyát is.

E tapasztalatok, nézetek és érzések késztettek arra, hogy ismét foglalkozzam a dialektológia kérdéskörével, a nyelvi attitűd kutatásával. Mivel tudatos pedagógus szeretnék lenni, fontos dolog ezzel a témával a pedagógián belül is foglalkozni.

A dolgozatban szeretnék valós képet mutatni a Dél-Szlovákiában élő és tanuló diákok nyelvhasználatáról. A kutatást Érsekújvárbán (Nové Zámky) és Révkomáromban (Komárno) végeztem két szakközépiskolában (Jedlik Ányos Elektrotechnikai Szakközépiskola és Kereskedelmi Akadémia; Komáromi Ipari Szakközépiskola) 2012 őszén. Összesen 46 diákkal töltöttem ki egy kérdőívet a nyelvjárású attitűdjükre, nyelvhasználatukra vonatkozó kérdésekkel: 26 érsekújvári és 20 révkomáromi diák vett részt a felmérésben. A minta nem reprezentatív, de nagyon tanulságosak, hasznosak a kapott eredmények, amelyek irányt mutathatnak a jövőben nem csak az anyanyelvi nevelés terén.

A dolgozat kilenc nagyobb fejezetre tagolódik. A bevezetőt követő első fejezetek az elméleti háttér bemutatásával, a téma szakirodalmának összefoglalásával igyekeznek rámutatni a kérdés fontosságára. Ezek után kerül sor az elemző kutatásra: a kutatás főbb

¹ Az OTDT szabályai szerint a dolgozat szerzőjét azonosító elemeket letakartam.

kérdéseire és csomópontjaira, a hipotézisekre, a kapott válaszok értékelésére, az eredmények összesítésére. Majd egy szakpedagógiai összefoglaló és módszertani „útmutató” zárja a munkát a nyelvjárási tananyagot feldolgozó feladattípusokkal. A dolgozat végén a mellékletben olvasható az összeállított kérdőív.

2. A kettősnyelvűség és a diglossia kérdéséről

A nyelvelsajátítás során az egyén nemcsak különböző nyelveket, hanem egy nyelv különböző változatait is birtokba veheti. A nyelvjárások és a köznyelv közötti viszony sajátos formája a kettősnyelvűség és a diglossia. Ha az egyén vagy kisebb-nagyobb csoportok, közösségek egy nyelv két változatát ismerik és/vagy használják, ez a mindennapi nyelvhasználatban, a konkrét beszédhelyzetekben a két nyelvváltozat megkülönböztetésében nyilvánul meg (KISS 1995: 232). A használt nyelvváltozatok lehetnek azonos szintűek vagy funkcionálisan különbözők.

Olyan nyelvek esetében, amelyek csak nyelvjárási változatokban élnek, a nyelvjárások elvileg azonos értékűek. Így volt ez a magyarral is az írott köznyelv kialakulásáig. Ma már azonban – természetesen – van különbség a szerepkörökben és a társadalmi megítélésben is a két nyelvváltozat között. Míg a köznyelvet főleg presztízsszerepkörökben, nyilvános beszédhelyzetekben használják, addig a nyelvjárásokat a családi, baráti, kisközösségi kommunikációs helyzetekben – a legtöbb magyarulakta részen.

Az azonnyelvi változatok között a köznyelv kialakulásával, illetve birtokba vételével folyamatosan létrejön a funkció- és presztízskülönbség. Azt a jelenséget, állapotot, amikor egy nyelv két – nem stiláris – változata között nyilvánvaló, egyértelmű funkció- és presztízskülönbség van a szerepkörök és használati színterek következetes elkülönülésével, diglossziának nevezzük. A diglossia fogalmát FERGUSON vezette be: „egy nyelv két változata egymás mellett létezik az egész közösséget átfogóan, és mindkettő meghatározott, külön funkciót tölt be” (FERGUSON 1975: 291–2). A fogalomnak van szűkebb értelmezése is: e szerint diglossia az, amikor a nyelvjárást és a köznyelvet egy adott nyelvjárási beszélőközösségben (tehát nem a nyelvközösség egészében) – pl. egy faluban – funkcionálisan és beszédhelyzet szerint következetesen elkülönítve használják: például idegennel köznyelven, családtagokkal nyelvjárásban beszélnek (l. bővebben: KISS 1995: 233–4).

A fergusoni értelemben vett diglossia a magyarországi magyar nyelvközösség nyelvhasználatára kevésbé jellemző, ugyanis a köznyelv a magyarban a családi-hétköznapi társalgásban is használatos, márpedig ez nem érvényes a fergusoni diglossia „magas” kódjára (= köznyelv). A határon túli magyar kisebbségekkel kapcsolatban azonban azt mondhatjuk, hogy az ő helyzetük már rokonságot mutat a fergusoni diglossiahelyzettel: az emelkedett változatot a standard magyar jelenti, ami a formális, főleg írott diskurzusban

használatos azokban a szférákban, ahol a magyar egyáltalán használható formális érintkezésre (hiszen nem szabad elfelejteni, hogy a formális funkciók nagy részében a többségi nyelv az egyedül használatos), míg a mindennapi változat a magyarnak olyan kontaktusváltozata, amelyet államnyelvi – esetünkben szlovák – eredetű kölcsönzések és gyakran nyelvjárási jelleg is jellemez. A nyelv művelők egy része a határon túli magyar kontaktusváltozatokat „nyelvhasználati hibákat tartalmazó magyarnak” tekintette/tekinti, amelynek sajátos jelenségeit „meg kell akadályozni”, „ellenük harcolni kell” (JAKAB 1994: 53), és amelyeket „szabadjára engedni, esetleg még kodifikálni is közveszélyt” jelentene (DEME 1994: 81). Ha viszont e magyar nyelvi változatnak visszaadjuk a normális, teljes és informális (beszélt) helyi változatnak kijáró jogokat, és meghatározzuk használatának szféráit, akkor egyben egyértelműen elhatárolhatjuk és meghatározhatjuk a standard magyar használatának módját és szféráit is. Ennek a szemléletmódnak az előnye mindkét változat számára igen nagy: elkülönítésük világosabbá teszi mindkettő státuszát és a velük szemben támasztható elvárásokat (FENYVESI 1998: 296).

A fentebb említett szemléletmód kialakításában a nyelv művelők segítségével lehetne, ha a nyelvi kontaktusból eredő nyelvi elemeket, amelyek részét képezik a határokon túl beszélt standard magyarnak, belefoglalnák a szótárak anyagába, és ott helyi standardként jelölnék meg, mint ahogyan ezt a brit szótárak teszik az amerikai, az ausztráliai vagy az újszélandi standard szavakkal. Ez igen kíváncsi fejleménye a hazai szótárírási gyakorlatnak, s mind az anyaországi, mind a kisebbségi magyarok számára megnövelné szótáraink információgazdagságát. A magyar értelmező kéziszótár legújabb kiadásában (2003) a szerkesztő, PUSZTAI FERENC már figyelembe vette ezt a szemléletmódot, és így alkotta meg a munkatársaival a szótár új, kibővített anyagát.

Előfordul azonban kisebbségi helyzetben itt is a nyelvközösség egészét tekintve, hogy a mindennapi társalgásban is használható a standard – ez a diglosszia és a kettősnyelvűség közötti egyik legnagyobb különbség. További különbség, hogy míg a diglossziahelyzet „magasabb” kódjának elsajátítása soha nem történik a családban, anyanyelvváltozatként, hanem azt a beszélők (a társadalmi elithez tartozók is) az iskolában tanulják meg, addig a kettősnyelvűségi helyzet „magasabb” kódját (annak beszélt nyelvi változatát) a lakosság egy része anyanyelvként sajátítja el (LANSTYÁK 1998: 137–8).

Az anyaország határain kívül élő magyar kisebbségek nyelvhasználatában az anyaországi szubstandarddal funkció tekintetében rokon kontaktusváltozatok hasonlítanak a fergusoni diglosszia közönséges, „alacsony” kódjára (= K kód). A beszélők elsőprő többsége a kontaktusváltozatot sajátítja el anyanyelvként, s azt elsősorban a közönséges kód

funkciójában használja. Az emelkedettebb kódot (= E kód), a magyar standardot a beszélők többnyire az iskolában tanulják meg, de a standard ismeretéhez hozzájárulnak a magyarországi tömegtájékoztató eszközök, sajtótermékek is, aktív használatának fontos színtere és egyben gyakorlóterepe az iskola.

Az E és a K kódnak kisebbségi helyzetben nagyobb az autonómiája, mivel az E-ből ki vannak iktatva a kontaktusjelenségek, ugyanakkor az E – „külföldi” mivolta miatt – nem gyakorol olyan nagy hatást a K-ra, mint az anyaországban. A két változat fejlődése függetlenebb egymástól: az egyetemes magyar nyelv standardizálása, kodifikálása a közelmúltig a kisebbségi K kódokra való tekintet nélkül történt. 2001-től a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával magyar nyelvi kutatóállomások létesültek a környező államokban, amelyek mind a helyi magyar nyelvhasználat felmérésében, mind pedig különböző nyelvi szolgáltatásokban fontos munkát végeztek az elmúlt évtizedben (l. BENŐ – PÉNTEK 2011). A nyelvváltozatok regionális rendszerének (ill. rendszereinek) a mélyrehatóbb feltárása és elemzése azonban nagyobb szabású tudományos feladat, amely több intézmény, kutatóhely összefogásával valósulhat meg.

3. A nyelvváltozati kódváltásról

Fontos kérdésként merül fel a nyelvjárást kutatók körében, hogyan viszonyul egymáshoz a köznyelvi és a nyelvjárási nyelvhasználat. Épp ezért szükséges körbejárni azt a problémakört is, hogy milyen körülmények között és miért célravezető, illendő, ajánlatos a köznyelvnek vagy valamely nyelvjárásnak a használata.

A köznyelv és a nyelvjárások kapcsolatát a két nyelvváltozattípushoz kötődő speciális és egyben természetes szerepkörmegosztásként volna célravezető láttatnunk. Fel kell hívni rá a figyelmet, hogy a nyelvjárásoknak is megvan a maguk szerepköre: a természetes kommunikáción túl egy szűkebb nyelvközösséghez való tartozást is kifejeznek. A nyelvjárás a helyi és a regionális azonosság (egyik legfontosabb) kifejezője, a szűkebb társadalmi környezet jelképe. Ha ez a beszélők számára nagy fontossággal bír, akkor megtartják nyelvjárásukat a standard mindenhatóságát hirdető nyomás ellenére is. Lényeges különbség a köznyelv és a nyelvjárás között az, hogy a standard a nyilvánosságnak, a nyelvjárás pedig a kisebb-nagyobb szolidaritásközösségeknek és a familiaritásnak a kifejezőeszköze (KISS 2002: 294). Az utóbbi években, évtizedekben felértékelődött a nyelvjárásoknak a csoport-összetartozást kifejező szerepe. Ez nem újdonság, hiszen a standard és az azonnyelvi nyelvjárások efféle viszonya már korábban is megvolt, de ma is meglévő jelenség (l. HERMAN 2000: 394). S míg a standard nagy tekintélynek, nyílt presztízsnak örvend, a nyelvjárást a „kifelé” beszélők lenézik, elítélik, sőt nyilvános helyzetekben akár le is tagadják, de közösségen belül a nyelvjárás – a csoportazonosság egyik fontos jelképeként – rejtett presztízzsel rendelkezik (LANSTYÁK 1998: 138).

A nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvi jelenségek és formák választásában, használatában nagyon fontos szerepe van a beszélő szubjektív viszonyulásának, vagyis az attitűdnek. Ez befolyásolja az egyes nyelvváltozatok visszaszorulását és térhódítását is. Ha megnézzük a nyelvjárások és a köznyelv történetét, kimondhatjuk, hogy az a nyelvváltozat, az a nyelvi forma terjed, amelyhez társadalmi elismertség, azaz presztízis kapcsolódik, mert azt érzik a társadalmat alkotó személyek (így a gyermekek, diákok is) követésre, utánzásra méltónak. Ezzel párhuzamosan azonban az visszaszorul, amelyikhez társadalmi megbélyegzés, stigma kötődik, hiszen ezt helytelennek vélik, szégyellnivalónak érzik.

Napjainkban a nyelvjárások és a köznyelv közötti viszony a nyelvjárási beszélők kiegyensúlyozó-funkcióelkülönítő attitűdjével jellemezhető. Ez azt jelenti, hogy a kettősnyelvű nyelvjárási beszélők beszédhelyzettől függően vagy a nyelvjárásukat, vagy a

(regionális) köznyelvet (a köznyelv táji színezetű változatát) használják. Tehát nem hagyják el tájszólásukat, megtartják azt, de használják a köznyelvet is – mindkét változatot ott, ahol és amikor egyiket vagy másikat célravezetőbbnek vagy illendőbbnek tartják. Ezzel a kódváltással sikerül (a legtöbb esetben) elkerülniük az olyan helyzeteket, amelyekben megszólhatnák őket nyelvjárásuk miatt (KISS 1998: 316). SZABÓ JÓZSEF szerint azonban a mai Magyarországon a kettősnyelvűek száma csökkenő tendenciát mutat, a fiatalok körében ugyanis inkább csak egy szűkebb értelmiségi rétegre jellemző; a falvakban lakók nagyobb része (főleg a középső és az idősebb nemzedék) inkább olyan egyesnyelvű, aki lényegében anyanyelvének egy változatát, a saját tájszólását használja (SZABÓ 2005: 61–2). De nem feledkezhetünk meg a határon túli magyar anyanyelvű beszélőkről, akiknek körében a kettősnyelvűség sokkal elterjedtebb.

Az iskola mindenhol a köznyelvet tanítja, a köznyelvi normát veszi alapul. Az anyanyelvi nevelés egyik fontos feladata, hogy minden tanulóval – a különféle nyelvjárási területeken élőkkal, illetve az itt működő iskolák diákjaival is – elsajátíttassa a köznyelvet, annak használatát. Nem arról van szó azonban, hogy vissza kell szorítani ezzel párhuzamosan a diákok tájszólását, épp ellenkezőleg ezzel együtt lehetősége van az iskolának, a tanároknak arra is, hogy a nyelvjárási és regionális jelenségekre felhívják a tanulók figyelmét, tudatosítsák a két nyelvi kód egymás mellett élését, funkcionális használatát. Az iskola feladata is, hogy kialakítsa a tanulók tudatában a két nyelvi kód használatának lehetőségeit, beszédhelyzetekhez kapcsolódó alkalmait. Biztatni kell a diákokat arra, hogy őrizzék meg nyelvjárásukat, a nyelvjárásias jelenségeket tudatosítva kellene velük megismertetni a standardot. Ha ezt megteszi/megtenné az iskola, hozzájárul(hatna) a nyelvjárások negatív megítélésének megváltoztatásához, jelentőségük értelmezéséhez, tudatosításához (SZEMERE 1971: 21).

Azt a tényt, hogy mind a nyelvjárásoknak, mind a köznyelvnek megvan a maga szerepe az élet színterein, a pedagógusoknak is tudomásul kell(ene) venniük, és ennek megfelelően kell(ene) eljárniuk, ahogy BENKŐ LORÁND annak idején megfogalmazta velük kapcsolatban: „a közmagyar nyelvi normák használatára irányuló, egyébként helyes szándékú nevelési igyekezetüket összekeverik a nyelvjárási és regionális nyelvi sajátosságok programszerű visszaszorításával, sőt gyakran kíméletlen irtásával, ahelyett, hogy a többrétű szituációhoz alkalmazott nyelvhasználat megismertetése és gyakorlati előmozdítása érdekében tevékenykednének” (BENKŐ 1988: 28–9).

4. A dialektológia az iskolában

Az iskolának kettős feladata van: a nevelés és az oktatás. Az iskola nagy szerepet vállal egyrészt a társadalmi normák szerinti viselkedés bizonyos szabályainak elsajátíttatásában, másrészt a tananyagot is közvetíti. Az általános és a középiskolának szerepe van az anyanyelvi nyelvhasználat alakításában, a tanulók nyelvi tudatának fejlesztésében. Presztízsváltozatként a köznyelv írott és beszélt változatát közvetíti, s ez a nyelvjárási háttérű vidékek iskoláiban a köznyelv és a regionális változatok ütközéséhez vezethet. Mivel még ma is a magyar anyanyelvű gyermekek több mint fele nyelvjárási környezetből kerül az iskolába, először az iskolában szembesül a legtöbb gyerek azzal, hogy az otthon tanult nyelvváltozata bizonyos körülmények között csak korlátozottan használható. Ez a nyelvjárási háttérű tanulókra fokozottan igaz (KISS 1996: 139). A nyelvi változás a beszélőben értékzavart, védtelenségi és elszigetelődési tapasztalásokat okozhat, és emellett a tanulási szituációt is szorongásnak érezheti.

„A gyermek grammatikai iskolázottság nélkül sajátítja el anyanyelvét környezetétől: ugyanígy megtanulhatja később tanítóitól, tanáraitól tisztán a példa ereje által a magyar köznyelvet” (PAPP 1935: 4). A gyermek nyelvelsajátítási folyamatában fontos szerepe van az utánzásnak. Ez már a családban mint elsődleges nyelvi környezetben kezdődik, majd tágul, amikor a rokonság, a lakóhelyi közösség, a média, később pedig az iskola, a pedagógus nyelvhasználata fog példaként a gyermek előtt állni, aki anyanyelvét tanulja. A kistelepülések általános iskoláiban a köznyelv legfontosabb s helyzetüknél fogva legtekintélyesebb közvetítői a pedagógusok. A tanárok tekintélye az ő nyelvhasználatukat teszi mintává az iskolások számára, de ez a legtöbb esetben nem tudatos (KISS 1996: 144). S míg nyilvánvaló, hogy kisebbségi körülmények között is az iskolában folyó munka során a köznyelvi norma megismertetése a cél, nincs egyszerű dolguk az ott élő és munkálkodó pedagógusoknak, hiszen nemcsak a tanulók, hanem sok esetben ők is élnek a táji jelenségek használatával beszédükben iskolai munkájuk során (ez a legtöbb esetben a magán- és mássalhangzók időtartamának köznyelvi normától való kiejtésben realizálódik, de előfordulhatnak más jelenségek is). Ennek a pozitívuma az, hogy az a tanár, aki a gyerekekkel nyelvjárásban is beszél, a tanítványok szemében számottevően fölértékeli a nyelvjárást, s így növeli a tanulók nyelviotthonosság-érzetét (MATTHEIER 1980: 119).

Mi az oka annak, hogy az anyanyelvi nevelés a legtöbb esetben figyelmen kívül hagyja a tanulók nyelvjárásiasságát? A nyelvjárások társadalmi megítélésében rejlik az egyik

legfontosabb indok, miszerint a nyelvjárások értéktelen, elavult, továbbadásra nem érdemes, sőt kiküszöbölésre ítéltetett nyelvváltozatok. Másrészt a tanulók nyelvjárási háttérében csak a köznyelvi oktatást nehezítő tényezőt látják (KISS 1999: 378). Magyar nyelvterületen az is érv, hogy a köznyelv és a nyelvjárások között nincsenek olyan nagy különbségek, eltérések, amelyek a megérthetőséget gátolnák, vagyis ezek elhanyagolhatók. A magyar nyelvterület két legtávolabbi részén élők is lényegében meg tudják érteni egymást, és a beszélgetés nem okoz számukra különösebb nehézségeket (eltekintve egy-két szokatlan szótól, bár a szövegkörnyezet még ezek megértését is gyakran megkönnyíti). Tehát igaz, hogy a magyar nyelvváltozatok között nincsenek olyan nagy különbségek, mint például a német, az orosz vagy az olasz nyelvterületen a standard és a nyelvjárások között, vannak azonban különbségek, és ezek éppen az anyanyelvoktatás szempontjából nézve nem elhanyagolhatóak.

BICSKEINÉ ZSULÁN JULIANNA azt üzeni a középiskolai tanároknak, hogy a köznyelvet használó gyerekek esetében ugyan „el kellene érni, hogy a tanulók a köznyelv normáinak megfelelően artikuláljanak (...). Nyelvjárási területeken azonban nem szabad erőltetni a köznyelvi kiejtési norma követését, ha ez ütközik a nyelvjárási sajátosságokkal. Ilyen területeken tudatosítani kell a tanulóknak, hogy a nyelvjárási kiejtés a nyelvet gazdagítja, színesebbé teszi, hogy megőrzése és ápolása az illető nyelvi közösségek megtisztelő kötelessége. Fel kell hívni a tanulók figyelmét arra is, hogy az iskolázott, városi ember nyelvében is megőrződhetnek a nyelvjárási sajátosságok (főleg a kiejtés szintjén) a regionális köznyelviségben. Érdeklődést kelthet tanítványainkban annak közlése, hogy a regionális köznyelv kutatása ma a magyar nyelvtudomány egyik fellendülő ága” (BICSKEINÉ ZSULÁN 1999: 101).

4.1. A határon túli magyar anyanyelvi nevelés

Köztudott, hogy kisebbségi körülmények között a nyelvjárásiasság nagyobb fokú, s a nyelvjárási nyelvhasználat a határokon túl nagyobb részt kap az anyanyelvi kommunikációban, mint az anyaországban. (KISS 2002: 293.) JAKAB ISTVÁN is megerősíti, hogy Szlovákia magyarlakta területein a magyar anyanyelvű tanulók nagy része nyelvjárásban beszél otthon (JAKAB 1989: 145).

LANSTYÁK ISTVÁN egyik tanulmányában kifejezetten pozitívan áll a kisebbségi magyar iskolák oktatásához, ugyanis szerinte ezekben az iskolákban az oktatási célok között jóval hangsúlyozottabban szerepelnek a nyelvi célok, mint az illető országok többségi

iskoláiban. „Az oktatás legfontosabb nyelvi céljaként az anyanyelv már ismert, beszélt nyelvi regisztereinek megerősítését, kiteljesítését, s újabbaknak (a standard nyelvváltozatnak, a különféle szaknyelveknek stb.) alapos elsajátíttatását, valamint a második nyelv szükséges mértékű megtanítását határozzák meg” (LANSTYÁK 1996: 11).

Ennek egy része igaz. Valóban törekszenek arra a pedagógusok, hogy megtanítsák az adott ország hivatalos nyelvének helyes használatát, illetve a magyar köznyelvet a tanulóknak. Mivel nem ismerem az egész Kárpát-medencei helyzetet, nem jelenthetem ki minden kisebbségi magyar iskolára vonatkozóan, hogy a mondat első fele nem felel meg a valóságnak, de saját tapasztalataim alapján egyes iskolákra nézve nem helytálló megállapítás. Több iskolában hirdetik azt a pedagógusok, hogy az a szép magyar beszéd, ami Magyarországon hallható többnyire, vagyis a köznyelv. Nem egy határon túli iskolában is felfedezhető ez a hozzáállás, de a fiatalabb pedagógusgeneráció már másképpen viszonyul a köznyelvhez. Egy előző kutatást végezve a kürti alapiskolában a 7. és a 8. osztályokban az interjúkészítés során kiderült, hogy vannak olyan tanítók, akik – bár nem minden esetben tanítanak magyart a gyerekeknek – felhívják a diákok figyelmét arra, hogy ne szégyelljenek nyelvjárásban beszélni. Ha ki is javítják ezek a pedagógusok a tanulók nyelvjárási beszédét az iskolában, megjegyzik, hogy ez nem azt jelenti, hogy helytelenül beszélnek, hanem hogy nem a köznyelvet használták egy olyan környezetben, egy olyan területen, ahol ezt várták volna el tőlük (■■■■■ 2011)².

Nyilvánvaló, hogy a határon túli magyarság nyelvjárási körülményei között is a magyar tanítási nyelvű iskolákban folyó munka célja a köznyelvi norma, a standard magyar nyelvváltozat megtanítása. Viszont ebben az esetben ez nem könnyű, hiszen nemcsak a tanulók, hanem legtöbbször a pedagógusok beszéde is nyelvjárási színezetű az iskolai munka során. De ebben a nyelvi környezetben is fontos, hogy a magyar anyanyelvű diákoknak is lehetőségük nyíljon jobban megismerni és használni a magyar kultúrát hordozó anyanyelvüket. Ebben a munkában pedig az itt működő tanítók és tanárok vállalják a legtöbb feladatot. „Kisebbségi körülmények között a pedagógusok felelőssége még nagyobb, hiszen a nyelvjárás sok esetben egyet jelent az anyanyelvvel. S ha nem elég körültekintő, tapintatos a pedagógus, akkor az is előfordulhat, hogy nemcsak nyelvjárását adja fel a tanuló, hanem előbb-utóbb anyanyelvét is” (LAKATOS 2007: 156).

A határon túli magyarság nyelvjárási beszéde az anyanyelvükkel egyenlő, amely a magyarsághoz köti őket. „Az anyanyelvjárásnak ezen csoport-összetartozást jelző szerepét,

² Az OTDT szabályai szerint a dolgozat szerzőjét azonosító elemeket letakartam.

ill. a tanulók nyelvi érzékenységét kellene kihasználniuk a magyartanároknak oly módon, hogy – megfelelő tapintattal – tudatosítsák a tanulóknak a kétféle nyelvváltozat (köznyelv/nyelvjárás) megfelelő használati színtereit” (LUKÁCS 2007: 164). Az iskolának az a feladata, hogy a köznyelvet tanítsa meg a gyerekekkel, de ehhez megfelelő hozzáértés, türelem és tapintat kell. Fokozatosan kell a tanulókat a köznyelvre megtanítani, ugyanis ellenkező esetben talán több kár származik belőle, mint haszon, hiszen a diák szégyellni fogja tájszólását, a „műveletlen, paraszti” beszédet, és nem kizárt, hogy ezzel együtt szüleit, származását is (LŐRINCZE 1980: 215). Kisebbségi környezetben még inkább ügyelni kell arra, hogy a gyerek ne gyűlölje a szülőföldjét, még ha nem annak az országnak a hivatalos nyelve is az anyanyelve, ahol élnie kell. „A nyelvjárások iskolai megbecsülése arra vezeti a tanulót, hogy szeretettel csüngjön otthonának, szülőfalujának beszédmódján és minden lelki megnyilatkozásán; hogy ragaszkodjék ahhoz a földhöz, melyhez gyermekkorának első emlékei és szavai fűződnek; hogy megértéssel és szeretettel közeledjék e haza minden vidékéhez s annak embereihez, akiknek beszédmódja ugyanannak a magyar népnyelvnek egyik hajtása” (PAPP 1935: 47).

5. A kutatás céljai, módszerei, hipotézisei

A dolgozat a szlovákiai magyar középiskolák diákjainak nyelvjáráshoz kötődő attitűdjét, kódváltásukat vizsgálja. Ha azt szeretnénk elemezni, hogy a nyelvhasználat hogyan alakul, s miért úgy, ahogy, akkor kutatnunk kell a beszélők nyelvi attitűdjét is. Cél volt tehát a beszélők kommunikatív kompetenciájának a megfigyelése is, hiszen a nyelvi viselkedést ez alapvetően befolyásolja, tehát hogy mikor, milyen helyzetekben, kivel és miről társalogva melyik nyelvváltozatot érzi a beszélő helyénvalónak, illendőnek, célravezetőnek.

A célok közé tartozott, hogy kiderüljön, milyen a gyerekek nyelvi attitűdje, hogyan viszonyulnak a nyelvjáráshoz és a köznyelvhez, hogyan ítélik meg a nyelvhasználatukat. Az összeállított kérdőív egyes kérdései így az adatközlők nyelvi attitűdjére vonatkoznak. Ahogy KISS JENŐ egyik tanulmányában írja: „a nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvi jelenségek és formák választásában, használatában az attitűdnek, tehát a beszélő szubjektív viszonyulásának, nyelvi beállítottságának fontos szerepe van” (KISS 1998a: 315). Kisebbségi szintén ennek még nagyobb a jelentősége, hiszen akár az anyanyelv fennmaradása múlhat rajta.

A felmérés két város szakközépiskolájában zajlott: a kérdőíveket az érsekújvári Kereskedelmi Akadémia és a révkomáromi Ipari Szakközépiskola 11. osztályos tanulói töltötték ki. Az iskolának nagy szerepe van az anyanyelvi nyelvhasználat alakításában, a tanulók nyelvi tudatának fejlesztésében. Iskolás korban kell elkezdeni a diákokban tudatosan kialakítani a pozitív anyanyelvszemléletet saját (helyi) nyelvváltozatuk iránt. Előtte azonban érdemes megtudni, hogyan vélekednek a tanulók a saját és mások nyelvjárásáról, hiszen a nyelvjárásban beszélők nyelvi identitásvállalásának szimbolikus értéke is van.

Érsekújvár (Nové Zámky) lakosságának a 2001. évi népszámlálási adatok alapján 27,5%-a magyar nemzetiségű, míg Révkomáromban (Komárno) a lakosság 60%-a. Érsekújvár a palóc és a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régió határán fekszik (inkább palóc területen, e nyelvjárás sajátosságai jellemzik főleg), míg Révkomárom a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régióban. Mindkét település Dél-Szlovákiában fekszik, nem messze egymástól (30 km).

1. kép: A vizsgálat helyszínei Szlovákia térképén

Egyrészt a megközelíthetőség és az ismertség miatt szolgált ez a két város a kutatás helyszínéül, másrészt amiatt, hogy szembe lehessen állítani egy északabbra fekvő város diákságának anyanyelvhasználatát és kódváltását egy határ menti városban tanulók nyelvhasználatával. Feltételezhető, hogy a határ menti településen élők, az ott tanulók nyelvhasználatát már erősebben befolyásolja a magyarországi köznyelv az anyaországtól való kisebb távolság miatt.

Az adatgyűjtésre a szociolingvisztikában elterjedt kérdőíves módszert, azon belül a feleletválasztást és a kifejtéses válaszadást is alkalmaztam, jóllehet ezeknek is vannak bizonyos korlátai (vö.: „a tömeges kérdőíves felmérésnek megbízhatóságát sokan megkérdőjelezik, mégpedig főként a beszédhelyzet »mesterkéltisége« miatt”: LANSTYÁK–SZABÓMIHÁLY 1997: 135).

A kutatás hipotézisei a következők voltak:

- A válaszadó diákok nagy százaléka azt vallja, hogy nyelvjárásban (is) beszélnek a lakóhelyükön.
- Az adatközlők többsége életkorhoz köti a nyelvjárás használatát.
- Saját nyelvhasználatukat tekintve is nagyobb százalékban nyilatkoznak úgy, hogy nyelvjárásban (is) beszélnek.
- A diákok többségénél előfordult már, hogy kijavították nyelvjárási beszédüket.

- A révkomáromi diákok esetében az érsekújváriakhoz képest kisebb arányban lesznek azok a tanulók, akiknek kijavították a nyelvjárási nyelvhasználatát.

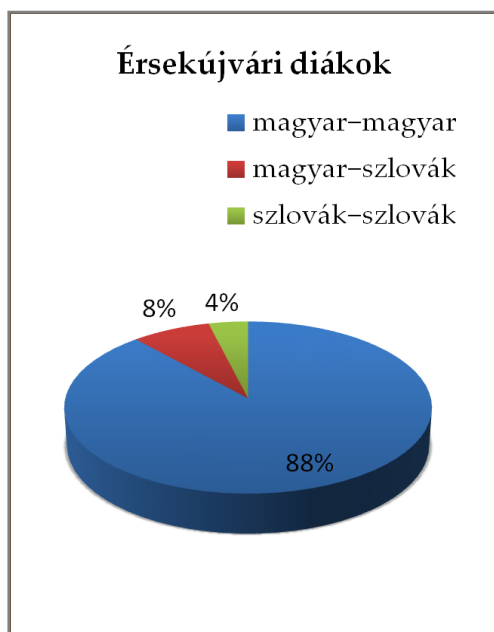
5.1. A kérdésekre adott válaszok értékelése

Az első kérdések a tanulók szociológiai hátterére, nyelvtudására kérdeztek rá.

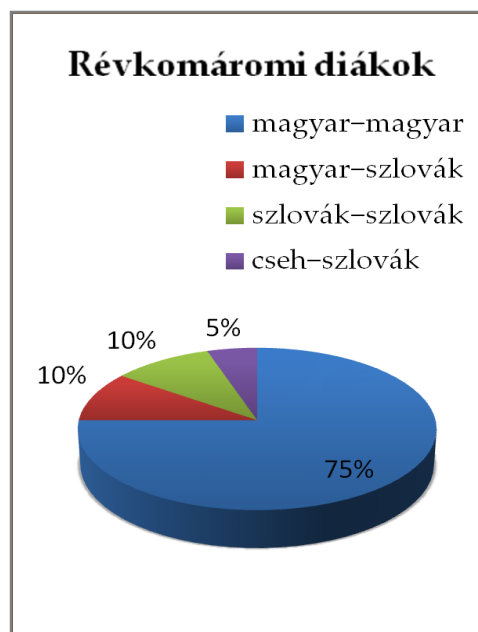
Érsekújvárban 26 diák (7 fiú, 19 lány) töltötte ki a kérdőívet, míg Révkomáromban 20 (18 fiú, 2 lány), így összesen 46 kérdőívet dolgozhattam fel. A válaszadók 76%-a 17 éves, míg a fennmaradó 24% a 18. életévét betöltötte.

Az egyik kérdés a szülők nemzetiségére kérdezett rá. A válaszok alapján a következő eloszlás érvényesül:

1. diagram: *Az érsekújvári diákok szüleinek nemzetiségi eloszlása*

2. diagram: *A révkomáromi diákok szüleinek nemzetiségi eloszlása*

Az érsekújvári adatközlők 85%-a válaszolta azt, hogy csak magyarul beszélnek a családban, 12%-uk magyarul és szlovákul, egy személy pedig magyarul, szlovákul és angolul is. A révkomáromi válaszadók 90%-a írta azt, hogy kizárólag a magyart használják a családi kommunikáció során, míg egy személy a magyart és az államnyelvet is megjelölte válaszában, és itt is egy személy a magyar-szlovák-angol kombinációt írta.

Mind az érsekújvári, mind a révkomáromi iskola tanulói több településről származnak, legtöbbször az adott városhoz közelebbiekről (de vannak kollégisták is). A lakóhely szerinti felosztás a következő:

1. táblázat: Az érsekújvári adatközlők lakóhely szerinti eloszlása

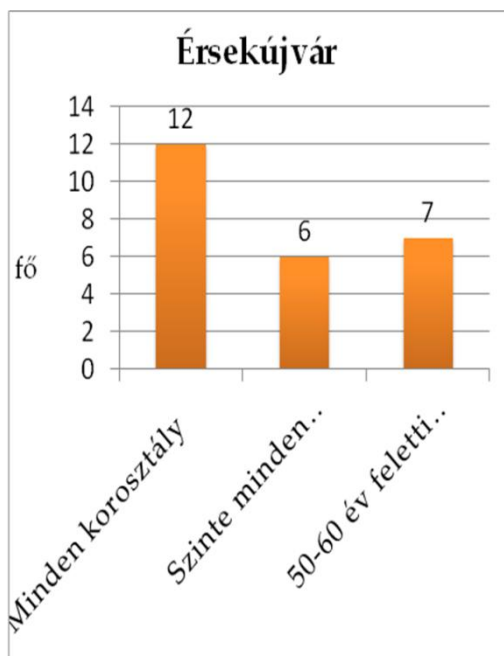
Településnév	Fő/osztály
Kürt	5
Udvard	4
Érsekújvár	3
Tardoskedd	3
Kisújfalu	1
Gúta	1
Udvard	1
Szímő	1
Szőgyén	1
Naszvad	1
Andód	1
Vághosszúfalu	1
Szentpéter	1
Nyír	1
Zsigárd	1

2. táblázat: A révkomáromi adatközlők lakóhely szerinti eloszlása

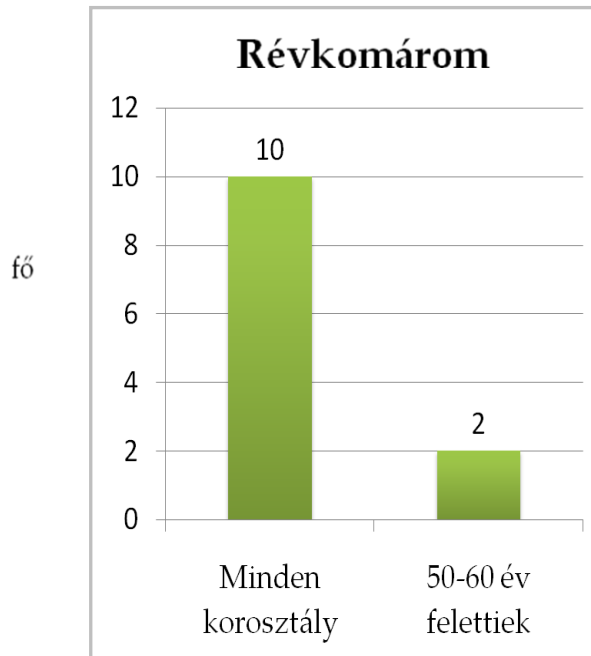
Településnév	Fő/osztály
Révkomárom	3
Deáki	2
Nyárasd	2
Párkány	2
Nádszeg	1
Hetény	1
Dunaszerdahely	1
Vágfüzes	1
Zsigárd	1
Felsőpatony	1
Bős	1
Zselíz	1
Ipolypásztó	1
Dióspatony	1
Oroszka	1

A következő kérdés arra irányult, hogy a válaszadók településén milyen nyelvváltozatokat használ a lakosság. Az érsekújvári diákok 70%-a azt vallotta, hogy a lakóhelyén nyelvjárást használnak, míg a maradék 30% szerint mind a köznyelv, mind a nyelvjárás használatos az adott településeken. Itt a köznyelv mint egyedüli nyelvváltozat semelyik válaszadó, tehát semelyik település kapcsán nem került a válaszok sorába. Ennek ellenére a révkomáromi válaszadók esetében a diákok 25%-a vallotta azt, hogy kizárólag a köznyelv az egyedüli nyelvváltozat a lakhelyükön, 50%-uk válaszolta azt, hogy csak nyelvjárásban beszélnek az adott településeken, és a maradék 25% szerint mindkét nyelvváltozatot használja a lakosság a lakhelyeiken. Tehát a hipotézist, miszerint a válaszadó diákok nagy százaléka azt vallja, hogy nyelvjárásban (is) beszélnek a lakóhelyükön, a kapott adatok alátámasztották, bizonyították. Az alábbi diagramok pedig azt ábrázolják, hogy a válaszadók közül mennyien kötik a nyelvjárások használatát bizonyos korosztályokhoz (erre a kérdésre nem mindenki adott választ):

3. diagram: Az érsekújvári diákok vélekedése a nyelvjárások és az életkor közötti összefüggésről

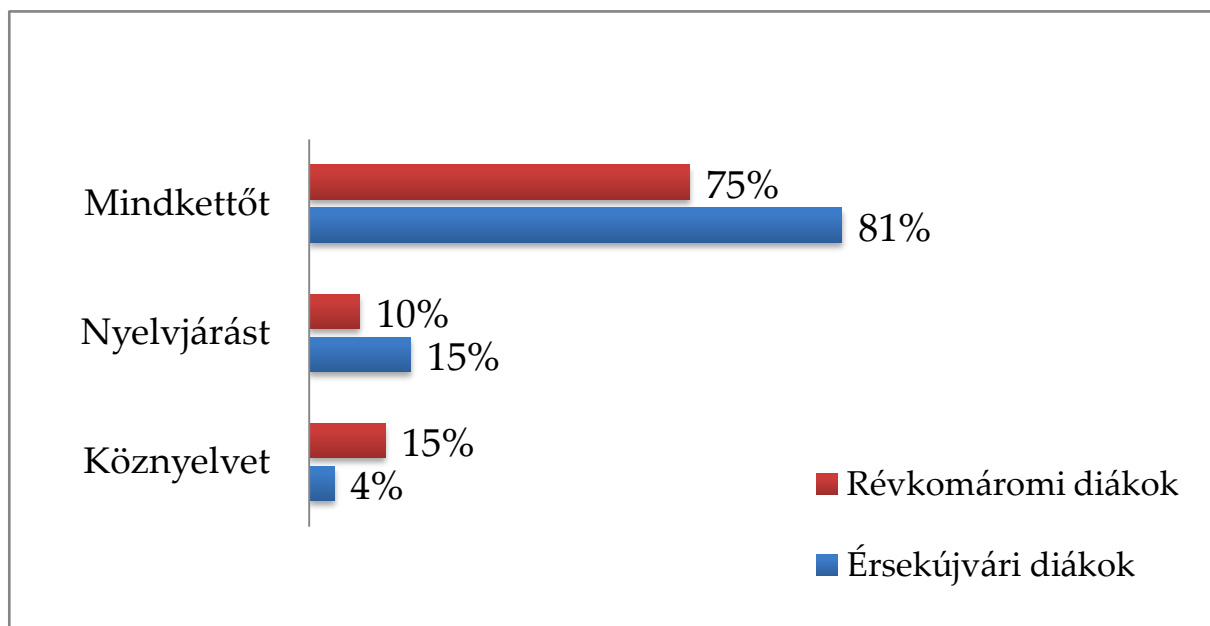
4. diagram: A révkomáromi diákok vélekedése a nyelvjárások és az életkor közötti összefüggésről

A diagramokból kitűnik, hogy az elején felállított egyik hipotézist cáfolják az adatok, miszerint feltételezhető, hogy az adatközlők többsége életkorhoz köti a nyelvjárás használatát.

Arra a kérdésre, hogy milyen nyelvváltozatokat használnak maguk a diákok, a válaszok alapján a következő eloszlás érvényes:

5. diagram: A diákok eloszlása a használt nyelvváltozataik alapján

Több kutatás eredményei bizonyították már, hogy sok esetben maguk a nyelvhasználók nem vallják azt, hogy ők maguk nyelvjárást használnának (LAKATOS 2007; ÁRPA 2007). Ez a válaszadó diákok esetében nem fordult elő, ők bátran vállalták az azonosulást a környezetükkel, szűkebb közösségükkel. Tehát a feltételezés, hogy a saját nyelvhasználatukat tekintve is nagyobb százalékban nyilatkoznak az adatközlők úgy, hogy nyelvjárásban (is) beszélnek, megállta a helyét.

A válaszadóknak egy 1-től 5-ig terjedő skálán kellett összehasonlítani, hogyan beszélnek a lakóhelyükön élők és a budapestiek (1 – teljesen egyformán, 5 – nagyon különbözően). Az érsekújvári adatközlők majdnem fele (46%-uk) 4-t vagy 4 körüli értéket jelölt meg. A révkomáromi válaszadóknál is hasonlóan alakult az arány: itt a diákok 45%-a a 4 értéket jelölte be a skálán.

A kérdőív rákérdezett arra is, hogy vajon szegény-e a nyelvjárási nyelvhasználat a tanulók szerint. Az érsekújvári diákok 19%-a szerint igen, míg a révkomáromi diákok közül csupán egy személy érzi szegénynek ezt a nyelvváltozatot.

Arra a kérdésre, hogy mely nyelvváltozatokat használják a családi kommunikációk során, különböző válaszok érkeztek. Az érsekújvári adatközlők 62%-a csupán nyelvjárásban beszél otthon a családtagjaival, míg 35%-uk mind a köznyelvet, mind a nyelvjárást használja családi környezetben. Csupán egy személy volt, aki a köznyelvet jelölte meg a családi kommunikáció kódjaként. A révkomáromi adatközlőknél már a diákok 25%-a vallotta, hogy köznyelven beszélnek otthon is, ugyanennyien válaszolták azt, hogy csak nyelvjárást használnak a családtagokkal a kommunikáció során, és 50%-uk mindkét változatot megjelölte válaszként.

Egy komplexebb kérdés kapcsán válasz(oka)t keresett a kérdőív arra is, hogy miben más az adatközlők nyelvhasználata a budapestiekétől, majd példákat is írhattak az egyes különbségekhez. Az érsekújvári diákok 81%-a véli úgy, hogy hangtani különbségek léteznek az összehasonlított változatok között, és a példák is helyesek voltak, amelyekkel bizonyították az állításukat: *jöttem/gyüttem, voltál/vótál, beszélek/beszilék, szép/szíp, béka/bika, nép/níp; ha a szavak utolsó betűje a, mi o-nak mondjuk: sárگو; az a és az e hangokat a szavakban.* Ugyanezen adatközlők 42%-a válaszolta azt is, hogy szóbeli különbségek is vannak, viszont itt a példák zöme a szlovák nyelvből vett kölcsönszavakra (*horčica, hranolky, zsuvi*) korlátozódott, és nem a nyelvjárási különbségekre, bár abból is akadt néhány: *burgonya/krumpli, csepereg/szemereg (az eső)*. A toldalékokkal kapcsolatos különbségeket csupán 4%-uk jelölte meg, és a *-hoz/-hez/-höz* → *-hó/-hő/-hő*, illetve a *-ból/-ből* → *-bú/-bű*

toldalékokat adták meg példaként. A révkomáromi adatközlők 55%-a jelölte meg a hangtani különbségeket a két változat között hasonló példákkal alátámasztva a véleményüket: *szép/szíp, négy/így, jössz/gyűsz, kell/kő; e hangok különbözőek*. A válaszadók 75%-a emelte ki a lexikai különbségeket, viszont itt is azzal szembesülünk, hogy a kölesönszavakra (*párky, občiansky, hranolky*) gondolt a legtöbb diák ezen a szinten, illetve a szlenget is kiemelték, ami a budapestiek nyelvhasználatát inkább jellemzi. 25% gondolta azt, hogy a toldalékok terén is van különbség a nyelvhasználatok között (-val/-vel → -vá/-vē). Ennél a válaszlehetőségnél jegyezte meg az egyik diák példaként az -e kérdőszócska mondatbeli szerepét (*nálad van-e → nálad-e van*), ami már nem ebbe a kategóriába tartozik ugyan, de a tanuló valószínűleg nem tudta megkülönböztetni a nyelvi szinteket, viszont észlelte a különbséget.

Egy másik skálán azt kellett a válaszadóknak behatárolni, hogy mit gondolnak, milyen mértékben befolyásolja a róluk alkotott képet az, hogyan beszélnek (1 – egyáltalán nem befolyásolja, 5 – teljes mértékben befolyásolja). Az érsekújvári diákok 50%-a a 3 vagy ahhoz közeli értéket (2,5 vagy 3,5) jelölte meg válaszul, míg a révkomáromi adatközlők válaszai a 3 és a 4 érték köré összpontosultak: 35%-uk voksolt a 3 értékre, 30%-uk pedig a 4-re. A tanulóknak indokolniuk is kellett a véleményüket, és bár ezt sokan nem tették meg, a kapott indokok között azt lehet megfigyelni, hogy a diákok egy része (főként a 3 értéket jelölők) szerint sok esetben befolyásolhatja a beszédünk a rólunk alkotott képet, de ezt nagyban szituáció- és személyfüggőnek vélik („*embertől függ, hogy amiatt, hogy tájszólással beszélünk, alkotnak-e rólunk pozitív vagy negatív képet*”; „*egyrészt befolyásolja, ha pl. egy bizonyos helyen nem megfelelően beszélünk*”; „*vannak olyan városi emberek, akik kinevetik a falusi embert a nyelvjárása miatt*”).

Egy 4,5-ös értékre szavazó diák a következő indoklást írta a fenti értékelés kapcsán: „*Az első benyomás nagyon fontos, és ezt főleg a beszéddel tudjuk megmutatni. A beszédünk valamilyen szinten árulkodik személyiségünkről, ezért az, hogy hogyan beszélünk, az embernek egy képet ad, és nagy mértékben befolyásolja a rólunk alkotott képet.*” Egy másik diák úgy vélte, hogy „*ha kulturáltan nyilvánulunk meg, akkor a rólunk alkotott kép is más lesz, mintha parasztosan nyilvánulnánk meg*” (gondolván itt a parasztos jelzőn a nyelvjárási nyelvhasználatra). Ezekből a válaszokból is kitűnik, hogy az indoklásnál már felszínre tört az adatközlőkben a köznyelv és a nyelvjárások esztétikai megítélése is. Az iskoláztatás széles körűvé válása és az információáramlás felgyorsulása idején még mindig sok esetben élnek téves vélekedések a társadalomban, a társadalmat alkotó emberekben a nyelvjárásokról és a nyelvjárási beszélőkről. A nyelvjárási nyelvhasználatot széles körben hibásnak, helytelennek ítélik, a nyelvjárási beszélőket pedig iskolázatlannak, műveletlennek tartják (LÖRINCZE 1980:

215; TRUDGILL 1996: 8–9; KISS 1998a: 315, POSGAY 2007: 211–2). Ennek oka lehet a témával kapcsolatos ismerethiány, tájékozatlanság, előítéletes beállítottság, az anyanyelvi nevelés hiányosságai, az oktatás, a pedagógusok vagy akár a média túlzott köznyelvi irányultsága. Ez a sztereotípa történelmi okok következtében alakult ki. Az irodalmi nyelv kialakulásával, amely az írásbeliségnek a magyar nyelvközösség életében való megjelenése eredményeként jött létre, megszűnt a nyelvváltozatok közötti korábbi egyenlőség, mivel az a nyelvjárások fölé emelkedett. Az írott köznyelv kibontakozásával társadalmilag egyre nagyobb szerep és tekintély jutott az egységesülő standard változatnak. Ezzel párhuzamosan az írástudók szemében a nyelvjárások kevésbé értékes, lenézett változattá váltak, mivel az irodalmi nyelv elsajátítása kezdetben iskolázottsághoz, iskolázottságot feltételező foglalkozásokhoz kötődött. Vagyis aki írni, olvasni tudott, bizonyosan tanult ember volt. S mivel az iskolázottsághoz kötődő foglalkozásoknak mindig volt több-kevesebb presztízszük, így az irodalmi nyelv is egyre nőtt. Ahogy a standard a műveltség hordozójává és jelképévé vált, úgy váltak a nyelvjárások a társadalmi és műveltségi szempontból alacsonyabb szint képviselőivé (KISS 1998a: 315). Ez a sztereotípa a mai napig él a magyar társadalom egyes tagjaiban, erről tanúskodnak a diákok által adott kiemelt válaszok is.

Az adatközlőknek számokkal kellett jelölniük, hogy milyen mértékben értenek egyet bizonyos kijelentésekkel (5 = teljesen egyetértek, 1 = egyáltalán nem értek egyet). Az alábbi állításokhoz az érsekújvári diákok válaszaiban megadott számok átlaga került:

1. Büszke vagyok arra, ahogyan beszélek.	3,88
2. A faluban élők másképpen beszélnek, mint a budapestiek.	4,81
3. Nincs szükség a nyelvjárásokra.	2,1
4. Meg kell őrizni a nyelvjárásokat.	4,4
5. A nem nyelvjárást beszélő tanulók teljes mértékben elfogadóak a nyelvjárást beszélő társaikkal.	3,4
6. A nem nyelvjárást beszélő tanulók teljes mértékben elutasítóak a nyelvjárást beszélő társaikkal.	2,4
7. A tanárok teljes mértékben elfogadóak a nyelvjárást beszélő tanulókkal.	4,1
8. A tanárok teljes mértékben elutasítóak a nyelvjárást beszélő tanulókkal.	1,6
9. Előfordult, hogy szégyelltem a nyelvjárási beszédemet.	1,6

A révkomáromi diákok válaszaiból a következő átlagértékek születtek:

1. Büszke vagyok arra, ahogyan beszélek.	4,75
2. A faluban élők másképpen beszélnek, mint a budapestiek.	4,2
3. Nincs szükség a nyelvjárásokra.	2,45
4. Meg kell őrizni a nyelvjárásokat.	3,45
5. A nem nyelvjárást beszélő tanulók teljes mértékben elfogadóak a nyelvjárást beszélő társaikkal.	3,95
6. A nem nyelvjárást beszélő tanulók teljes mértékben elutasítóak a nyelvjárást beszélő társaikkal.	2,3
7. A tanárok teljes mértékben elfogadóak a nyelvjárást beszélő tanulókkal.	3,95
8. A tanárok teljes mértékben elutasítóak a nyelvjárást beszélő tanulókkal.	2,1
9. Előfordult, hogy szégyelltem a nyelvjárási beszédemet.	1,45

Az adatokat összehasonlítva az első, illetve a negyedik állítás között vannak érzékelhető különbségek (majdnem egész értéknyi eltérés) a két csoportot illetően. Ebből az derül ki, hogy a révkomáromi adatközlők büszkébbek saját beszédmódjukra. Nem lehet ugyan messzemenő következtetéseket levonni, de talán befolyásolóan hathatott az, hogy a révkomáromi diákok közül többen használnak köznyelvet, mint az érsekújvári adatközlők. Ezzel függhetne össze a negyedik kérdésnél kimutatható lényegesebb különbség is, miszerint az érsekújvári tanulók fontosabbnak tartják, hogy megőrződjenek a nyelvjárások, mivel fontosabbnak vélik, hogy a saját nyelvváltozatuk tovább fennmaradjon.

A következő kérdésnél el kellett dönteniük a válaszadóknak, hogy a nyelvjárási beszéd előnyt vagy hátrányt jelent-e, esetleg szituációtól függően mindkettőt, és meg kellett indokolniuk a döntésüket (ez sok esetben elmaradt). Az érsekújvári diákok 12%-a szerint egyértelműen előny, míg a révkomáromi tanulók közül 10% gondolja ugyanezt. Az indoklás szerint aki nyelvjárásban beszél, „több szót, szókapcsolatot” ismer. Az érsekújváriak 15%-a szerint jelenthet hátrányt is a nyelvjárási beszéd, mert „más helyen, ahol nem beszélnek nyelvjárásban, a mi beszédmódunkat (akik nyelvjárásban beszélünk) viccesnek találják”, tehát találkozhatott a diák olyannal, aki kinevette őt nyelvhasználatá miatt. Más arra hivatkozott, hogy az egyik korábbi kérdés alapján úgy véli, beszédmódunk befolyásolja a rólunk alkotott képet, és azt gondolja, „sok ember esetében korai az ítékezés a beszéd alapján, ezért inkább hátrány, de a kulturális sokszínűség miatt előny is lehet, bár nem sok hasznunk van belőle”. A révkomáromi tanulók közül senki sem gondolja, hogy a nyelvjárás hátrányt jelentene az azt

használóknak. A legtöbb szavazat mindkét osztályban a köztes megoldásra érkezett. Az érsekújvári diákok 77%-a, míg a révkomáromiak 90%-a gondolja úgy, hogy helyzettől függ, mikor számít a nyelvjárási beszéd előnynek vagy hátránynak. Egyesek szerint „*van, amikor hátrány a nyelvjárási beszéd, mert nem biztos, hogy az ottani nyelvjárásban vagy a köznyelvben használatos az a szó. Előnyei is vannak, mert bővebb a szókincsünk, s néha azért adódnak vicces helyzetek.*” Mások szerint „*Magyarországon hátrány, nálunk (értsd: Szlovákia magyarlakta vidékein – D. A.) előny, mivel hamarabb megértjük egymást*”, „*mert a nyelvjárás lehetővé teszi megérteni a szintén nyelvjárást használók beszédét, viszont sok helyen lenézik a nyelvjárást beszélő embert*”, „*mások lenézhetnek miatta*”. Ez arról tanúskodik, hogy a diákok is tisztában vannak azzal, hogy sokan a nyelvjárásokat a presztízsváltozat ellenpólusaként fogják fel, és ebből következik a negatív megítélésük. Mindent jónak tartanak, ami a standardhoz köthető, és mindez emeli annak tekintélyét, míg mindaz a negatívum, ami a nyelvjárásokkal, népi kultúrával hozható összefüggésbe, a nyelvjárásokat és ezek beszélőit bélyegzi meg, stigmatizálja.

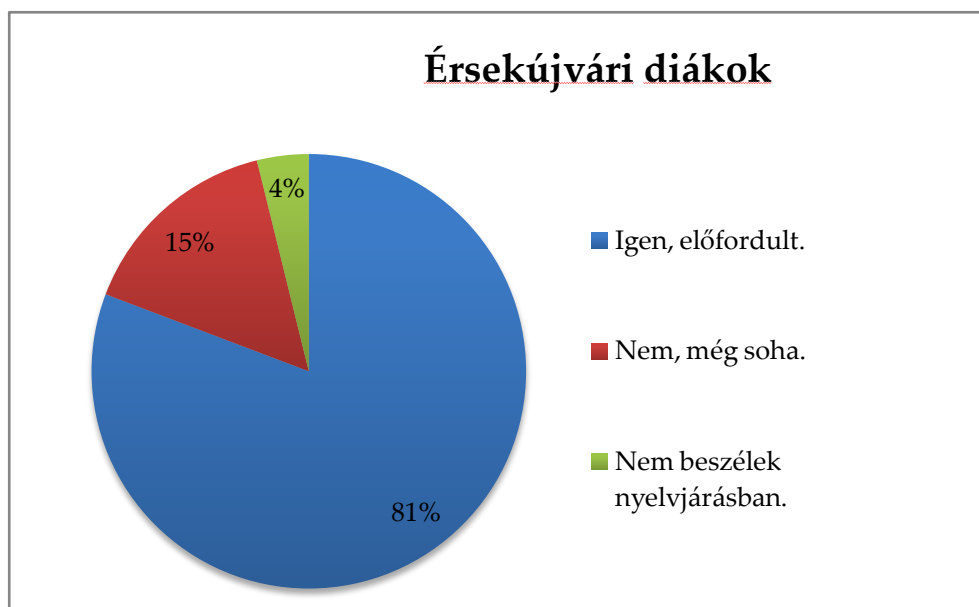
Volt olyan diák, aki szerint „*előny, mert fontos, hogy megtartsuk azt a szójárást, amit kezdettől fogva beszélünk, hátrány, mert a munkahelyen fontos a köznyelv*”. Ezzel rámutatott arra, hogy nyelvjárási beszélőként is úgy véli, szükségünk van a köznyelv elsajátítására. SÁNDOR ANNA szerint sem vitás, hogy a köznyelv elsajátítása is nagyon fontos, hiszen „*e nyelvváltozat ismerete és használata jobban biztosítja a társadalmi érvényesülést és mobilitást, viszont a nem ismerete hátrányosan érintheti az egyén társadalmi helyzetét*” (SÁNDOR 2007: 233). Az egyik válasznál érzékelhető volt az a nyelvjárások iránt érzett rejtett presztízsz, amiről LANSTYÁK ISTVÁN beszélt (LANSTYÁK 1998: 138): „*a nyelvjárási beszédmód előny, mert valamilyen szinten árulkodik hovatartozásunkról, viszont hátrányt jelent, ha egy olyan emberrel szeretne beszélni, aki nem beszéli a nyelvjárást*”. Ugyanez figyelhető meg egy másik válasznál is: „*se nem hátrány, se nem előny, sokkal inkább egyfajta »képviselés«, az, hogy büszke vagyok arra, ahonnan származom*”.

Az érsekújvári diákok 31%-ának volt valamiféle kellemes élménye nyelvjárásával kapcsolatban: „*barátommal szoktunk nevetni egymáson, mert teljesen más nyelvjárást használ, mint én, és van pár szó, amit nem értünk, és akkor magyarázzuk egymásnak*”, mások szerint „*vicces, mikor emiatt félreértjük egymást*”. Egy diák egyik konkrét élményét írta le: „*a barátomnál ebédeltem, és az anyukája azt mondta: »az uborka a stelázsin van«.* Én kimentem a teraszra, mivel nem tudtam, hogy a stelázsi regált (konyhapolcot) jelent”. A révkomáromi válaszadók 29%-ának szintén volt kellemes és humoros élménye a nyelvjárási beszéddel kapcsolatban. Egyikük a középiskola első évére utalt vissza: „*még középiskolás*

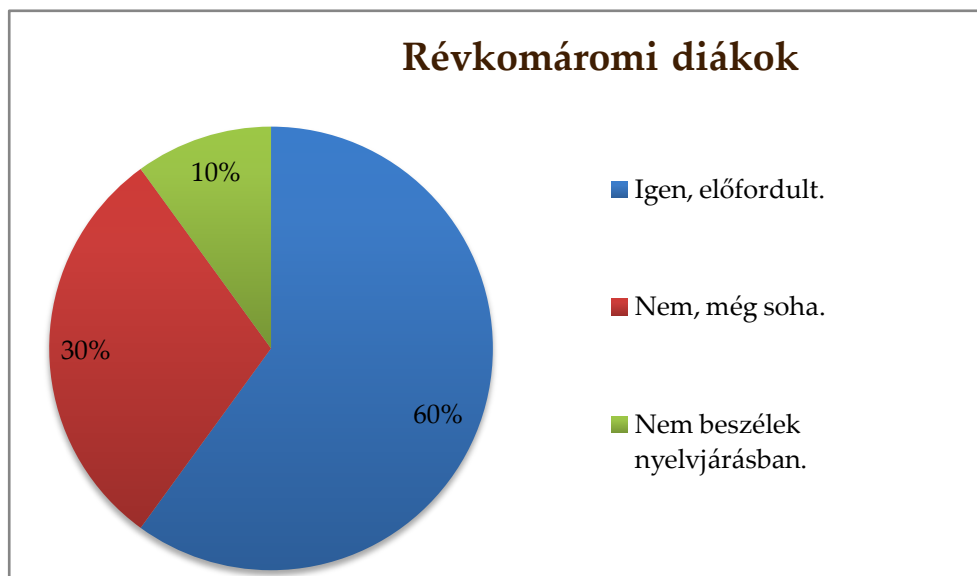
elsőként minden tájról jöttek diákok, és azon nevettünk, hogy ahány hely, annyi nyelvjárás, különböző szavak”. Viszont voltak kellemetlen élményeik is a tanulóknak: az érsekújváriak 27%-ának és a révkomáromiak 19%-ának. Volt, akit kicsúfoltak nyelvjárasi beszéde miatt, volt, aki egy budapesti ismerősével nem tudta megértetni magát. Más egy falusi ismerősével kapcsolatos élményéről számolt be: *„előfordult, hogy egy falusi közezből való lánnyal beszélgettem, amiből nem igazán értettem meg mindent. Olyan szavakat használt, amit én nem értettem, nem tudtam, mire mondja. Kellemetlen volt, mivel én csak bólogattam.”* Van, akit az zavar, ha a beszédpartner más nyelvjárást használ.

Sokszor találkozhatunk esetekkel, ahol a gyerekek, diákok nyelvjárasi nyelvhasználatát a tanárok kijavítják, de a javítást nem indokolják meg. A nyelvi, nyelvhelyességi hibák javítása, értelmezése és magyarázata megköveteli egyrészt a felkészültséget a tanár és a diák oldaláról egyaránt, másrészt tanári magyarázatot, értékelést, összehasonlítást, a két nyelvváltozat közötti különbségek bemutatását. Éppen ezért egy kérdés arra irányult, voltak-e már az adatközlők olyan helyzetben, hogy kijavították őket a nyelvjárasi beszédük miatt.

6. diagram: *Kijavították-e már a nyelvjárasi beszédedet? – Az érsekújvári diákok százalékos eloszlása*

7. diagram: *Kijavították-e már a nyelvjárási beszédedet? – A révkomáromi diákok százalékos eloszlása*

Ahogy a 6. és a 7. diagram is mutatja, az érsekújvári diákok 81%-ának már volt ilyen tapasztalata, míg a révkomáromi diákok 60%-a került már ilyen helyzetbe, így tehát a hipotézis, hogy a diákok többségét már kijavították nyelvjárási beszédük miatt, beigazolódott. A feltételezés alhipotézise, miszerint az érsekújvári diákok között lesznek többen, akik ezt tapasztalták, szintén megállta a helyét. A kérdések arra is vonatkoztak, ki és mikor javította ki őket, illetve mivel indokolta a javítást. Nagyon sokan számoltak be arról, hogy tanító néni, tanár, tanárnő javította ki őket az iskolában a tanítási órán. Sok esetben viszont nem indokolták meg a pedagógusok a diákok emlékei alapján, hogy miért volt helytelen, amit mondott, ahogy mondta („nem indokolta”, „ezt így kell mondani”, „azt úgy kell mondani, hogy...”, „ilyet nem lehet mondani”, „az említett szó helytelen volt szerinte”). Ezek után az már talán elfogadhatóbb indoknak számít, amikor azzal javított ki egy-két tanár egyes tanulókat, hogy „az iskolában köznyelvet beszélünk” vagy „az iskolában nem beszélünk tájszólással”, mivel itt legalább rámutattak arra a korrigálók, hogy az iskolában, azon belül is a tanítási órán az egységes köznyelv az elvárt és ez által az elfogadottabb nyelvváltozat.

Itt érdemes kitérni a tanári korrekcióra. A tanári korrekciók szociolingvisztikai és nyelvművelő hátterével SZABÓ TAMÁS PÉTER foglalkozik a „*Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos*”. A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében című könyvében. A szerző az alábbi terminológiát használja a korrekciókkal kapcsolatban:

3. táblázat: *Terminológiai áttekintés (SZABÓ 2012: 108)*

Magyar	Német (Iványi 2001)	Angol (Schegloff–Jefferson–Sacks 1977)
önjavítás	Selbstreparatur	self-repair
küljavítás	Fremdreparatur	other-repair
önkezdeményezett	selbstinitiiert	self-initiated
külkezdeményezett	fremdinitiiert	other-initiated

A tanárok részéről az említett helyzetekben küljavítás tapasztalható, amit tehát nem maga a beszélő, hanem a tanár mint beszédpartner végez. „A küljavítások rendszerint a szocializáció eszközeiként értelmeződnek: az újonc–szakértő, illetve a nem sztenderd beszélő–sztenderd beszélő oppozíció újrakonstruálásának, illetve a beszédpartner (produkciója) minősítésének eszközei” (SZABÓ 2012: 110). A küljavítás emellett a beszédjog szabályozásának (elosztásának) egyik eszköze is lehet (FERENČIK 2005): a javító a diskurzusban betöltött domináns szerepét is konstruálhatja ezzel. A küljavítások éppen emiatt veszélyesek lehetnek, mert a diák megbélyegzettnek érzi egy idő után saját nyelvhasználatát. Napjainkban az is előfordul, hogy a nagyszülők, szülők nyelvjárási beszédét az iskolába járó gyermek kijavítja, helytelennek titulálja az iskolában tanultak, hallottak alapján. RÓNAI BÉLA a főiskolásoknak szánt jegyzetében erről a problémáról az alábbiakat írja: „Nehezebb feladat a tanulók otthoni nyelvi környezetének kedvező befolyásolása. Ha ugyanis az iskolában beléjük plántált lelkesedéssel és ügybuzgalommal elkezdik a nyelvörködést otthon is, a különben megbocsátható buzgóságuk, tapintatlanságuk a szülőkhöz sértődést, bosszúságot (...) válthat ki” (RÓNAI 1967: 283.). Ebből is látszik, mennyire fontos, hogy a tanárok ne azt ültessék el a diákokban, hogy a nyelvjárási beszéd(ük) helytelen, hanem arra hívják fel a tanulók figyelmét, hogy hol, milyen körülmények között tölti be a maga funkcióját a nyelvjárás, illetve a köznyelv.

Az is előfordulhat, hogy a küljavítások hatására a tanuló nem mer megszólalni a nyelvjárásában, mert többször kijavították őt amiatt, és nem a köznyelvet választja majd, mert úgy érzi, azt se tudja tökéletesen használni, hanem adott esetben az államnyelvet – vagyis itt (is) esély mutatkozhat az asszimilációra.

Voltak azonban olyan élményeik is az adatközlőknek, amikor saját családtagjaik, barátaik javították ki nyelvjárási nyelvhasználatukat, mert „szépen kell fogalmazni”, és felszólították, hogy ne beszéljen „falusiasan”. Mászt egy másik nyelvjárásban beszélő személy javított ki, hogy nem úgy mondják az adott szót helyesen, ahogy a diák használta. Ugyanez a

diák mutatott rá egy nagyon fontos szempontra egy megjegyzésével: „*kinek mi a helyes*”. Minden egyes nyelvváltozat meghatározott normarendszer szerint működik. A normatívnak ’irányadó, szabályt adó, szabályozó, mértékül szolgáló’ jelentése minden nyelvváltozatra vonatkozik, tehát ha valamely nyelvjárásban beszél valaki, akkor az abban a nyelvváltozatban érvényes normák szolgálnak mértékül.

A diákoknak egy táblázatban kellett bejelölniük, hogy bizonyos helyzetekben melyik nyelvváltozatot vagy nyelvet használják, használnák. Itt látható, hogy a diákok többségének a válaszok alapján nincs gondja a kódváltással. Az adatközlők válaszait a 4. és az 5. táblázat szemlélteti a diákok százalékos eloszlásával.

4. táblázat: *Az érsekújvári diákok százalékos eloszlása bizonyos szituációkban használt nyelvváltozataik alapján*

Helyzet Milyen nyelvváltozatot használsz?	Köznyelv	Nyelvjárás	Átmeneti változat a nyelvjárás és a köznyelv között	Szlovák nyelv
Tanórán	58%	4%	35%	16%
Baráti körben	4%	58%	16%	8%
Otthon	4%	73%	20%	4%
Hivatalos helyen	54%	4%	8%	58%
Az orvosnál	54%	8%	12%	54%
Egy üzletben a lakóhelyeden	27%	46%	24%	12%
Egy budapesti üzletben	89%	0%	12%	0%
Amikor egy magyar anyanyelvű, határon túli beszélővel találkozol	65%	8%	20%	4%
Amikor egy köznyelven beszélő idegen emberrel találkozol	73%	8%	20%	8%
Amikor egy nyelvjárásban beszélő idegen emberrel találkozol	20%	54%	20%	4%

5. táblázat: *A révkomáromi diákok százalékos eloszlása bizonyos szituációkban használt nyelvváltozataik alapján*

Helyzet Milyen nyelvváltozatot használsz?	Köznyelv	Nyelvjárás	Átmeneti változat a nyelvjárás és a köznyelv között	Szlovák nyelv
Tanórán	75%	0%	25%	15%
Baráti körben	20%	30%	60%	0%
Otthon	30%	35%	40%	5%
Hivatalos helyen	70%	0%	20%	20%
Az orvosnál	60%	10%	25%	25%
Egy üzletben a lakóhelyeden	40%	30%	30%	10%
Egy budapesti üzletben	85%	10%	10%	5%
Amikor egy magyar anyanyelvű, határon túli beszélővel találkozol	50%	15%	35%	0%
Amikor egy köznyelven beszélő idegen emberrel találkozol	70%	15%	25%	10%
Amikor egy nyelvjárásban beszélő idegen emberrel találkozol	40%	35%	35%	5%

A 4. és 5. táblázat adataiból kitűnik, hogy a révkomáromi adatközlők sokkal többen használnak bizonyos szintereken köznyelvet vagy regionális köznyelvet, míg az érsekújvári adatközlők közül sokkal többen a nyelvjárást használják majdnem minden szintéren. Ez a határ menti város jellegéből is adódhat, hiszen ott a magyar köznyelvnek sokkal nagyobb a hatása, a befolyása az ott élő és/vagy tanuló szlovákiai magyarok nyelvhasználatára is.

Az érsekújvári diákok 85%-a, míg a révkomáromi tanulók 75%-a hallott, tanult a nyelvjárásokról az iskolá(k)ban, míg otthon az érsekújváriak 50%-a, a révkomáromiak 45%-a hallott róluk. Voltak, akik a baráti kört és/vagy a médiát is megjelölték forrásként, de egy adatközlő például sehol, egy másik pedig ennek a kérdőívnek a kapcsán foglalkozott velük először saját bevallásuk szerint.

A kérdőív utolsó része a tájszavaknak és ezek köznyelvi alakjainak, megfelelőinek, bizonyos szószerkezetek köznyelvi és nyelvjárási használatára vonatkozott. Ennek részletes kifejtése, feldolgozása és a válaszok összevetése egy következő dolgozatra hárul, de a későbbiekben mindenképpen számos eredménnyel szolgálhat. Annyi azonban kiderült már most is, hogy a diákok többsége mindkét városban a tájszókat leginkább informális közegben használja: otthon és/vagy baráti környezetben, míg a köznyelvi megfelelőiket formális szituációkban: tanórán és/vagy hivatalos helyeken.

6. A nyelvjárástanítás pedagógiája

6.1. A nyelvjárástanítás hagyományai

A nyelvjárási ismeretek általános műveltségünk, mindennapi kommunikációs tudásunk részét alkot(hat)ják, főképpen akkor, ha nyelvjárási területen élünk. Megalapozzák, hogy sikeresen vegyünk részt akár nyelvjárást használóként, akár köznyelvet beszélőként a nyelvjárási beszélők társas kommunikációjában. A nyelvjárással kapcsolatos ismereteink és pozitív attitűdünk segítik mások tájnyelvi kommunikációjának a megértését, értelmezését, befolyásolja a kommunikációs helyzetekhez, a partnerekhez való hozzáállást.

A közoktatás különböző színterein alapvetően a magyartanár feladata a dialektológiai szempontok érvényesítése az anyanyelvi nevelés folyamatában az anyanyelvi és az irodalmi órákon egyaránt. Tőlük is függ, hogy milyen a tanulók nyelvismerete és nyelvhasználata.

A magyartanárok feladatai között szerepel a nyelvjárással kapcsolatos pozitív attitűd fejlesztése és a nyelvjárási ismeretek tanítása, is. Ezeket azonban csak akkor tudják teljesíteni, ha erre felkészülnek, ha az egyetemek és a főiskolák módszeresen felkészítik erre őket. Ebben meghatározó szerep jut a jegyzeteknek, a tankönyveknek, a segédanyagoknak is, amelyek a tanítás-nevelés megfelelő módszereit tárják a tanárjelöltek elé. Sajnálatos módon kevés az olyan újabban megjelent szakpedagógiai munka, amely korszerű elvek megfogalmazásával és a mai gyermek igényeihez is igazodó, új eljárásokkal, konkrét gyakorlatsorokkal segíti a magyartanárok munkáját a nyelvjárási kérdések tekintetében (GUTTMANN 2003: 282–5; PARAPATICS 2011). PARAPATICS ANDREA *Pozitívan a nyelvjárással – az iskolában is* című cikkében részletezi, hogy milyen eljárásokkal, milyen típusú feladatokkal, gyakorlatokkal (pl. Térkép a padlón; „Szólj, s ki agy, megmondom”; Kincs, ami van; Memóriajáték tájszavakkal; Tájnyelvi szinonimák) lehet(ne) a nyelvjárást a gyerekekkel iskolai keretek között jobban megismertetni (PARAPATICS 2011).

Egy másik tanulmány általános összefoglalót tartalmaz azokról az eljárásokról, módszerekről, amelyeket iskolai környezetben, anyanyelvi (vagy akár osztályfőnöki) órákon használni lehet (■■■■■ 2011)³. E fejezet a nyelvjárástanítás pedagógiájának kidolgozásához kíván hozzájárulni: „Hiszen ahogy a nemzeti múlt, történelemre, hagyományokra vonatkozó ismeretek nélkül, úgy pozitív érzelmi töltetek nélkül sem alakulhat ki egészséges nemzeti önérték és önismeret s erős, szilárd nemzettudat. Pedig erre mint nemzeti összetartó erőre a

³ Az OTDT szabályai szerint a dolgozat szerzőjét azonosító elemeket letakartam.

magyarságnak ma azért is különösen nagy szüksége van, mert Európában páratlan megosztottsággal él közvetlenül határainkon kívül, de ősei földjén több mint hárommillió magyar, akinek nemzeti identitásuk, kultúrájuk, hagyományaik, nyelvük megőrzése, szülőföldjükhöz való ragaszkodása nyugszik mindezen, s akiknek az ország mai határain belül élő magyarság egészséges nemzeti eszmevilága, nemzeti tartása, irántuk megnyilvánuló szeretete és féltő gondoskodása adhat hitet, reményt nemzeti létükben való megmaradásukhoz” (BENKŐ 1990: 15).

6.2. Külföldi kitekintés

Német nyelvterületen viszonylag korán elkezdtek vizsgálni a nyelvjárások és az anyanyelvi nevelés kapcsolatát. Németországban azóta foglalkoznak a kutatók tudatosan a nyelvjárással kapcsolatos oktatási segédanyagok kidolgozásával, amióta a nyelvjárást a kommunikációt megnehezítő tényezőként illetve az iskolában és a munkahelyen fellépő, jelen levő akadályként elismerték. De nemcsak a gyermekek számára tartották/tartják fontosnak a nyelvjárásokkal való foglalkozást, hanem felhívták a figyelmet arra is, hogy a szülők és a tanárok általi általános felvilágosítás a témát illetően szintén elmaradhatatlan.⁴

Németországban – ahogy ezt MATTHEIER is megerősíti – már az 1970-es évektől oktatási segédkönyveket, füzeteket jelentettek meg néhány helyi nyelvjárással kapcsolatban (MATTHEIER 1993: 59). 1976-ban indult egy kezdeményezés: WERNER BESCH, HEINRICH LÖFFLER és HANS H. REICH szerkesztésében adták ki az első füzetet abból a kiadványsorozatból, amelyből a későbbi évek során (1981-ig) minden német nyelvjárási területhez kötődően kiadtak egyet-egyet (Dialekt/Hochsprache – kontrastiv. Sprachhefte für den Deutschunterricht), tehát minden kötete más-más nyelvjárási régióval foglalkozik (8 füzet jelent meg az 5 év alatt, amelyekben a német nyelvterület 8 nagy nyelvjárási régiójával foglalkoznak). A füzetekben röviden tárgyalnak néhány elméleti-módszertani kérdést, majd sorra veszik az adott régió fő regionális nehézségeit (regionale Hauptschwierigkeiten) és a tájnyelvi típushibákat (landschaftliche Fehlertypen) is, végül terápiajavaslatokat közölnek, amelyek segítségével gyakoroltatni lehet a típushibák elkerülését. A gyakorlatok összeállításakor a szerkesztők szem előtt tartották, hogy a feladatok segítségével a diákok különbséget tudjanak tenni a nyelvjárásban (Dialekt) és a köznyelvben (Hochdeutsch)

⁴ „Soweit der Dialekt als Kommunikationserschweris oder Behinderung in Schule und Beruf erkannt wurde, konnten praktische Schlußfolgerungen in Form von gezielten Unterrichtshilfen, aber auch in Form einer allgemeinen Aufklärung von Eltern und Lehrern gezogen werden.” (LÖFFLER 1985: 166)

használatos szavak, kifejezések, szókapcsolatok használatában, ragozásában. Ezzel nem azt érték el, hogy a gyerekek nem használták később saját nyelvjárásukat, hanem azt, hogy tudatosan tudtak kódot váltani, bővültek az ismereteik nemcsak a saját nyelvjárási változatukkal, hanem a köznyelvükkel kapcsolatban is.

A német oktatásban gyakran használják fel a kontrasztív nyelvészet módszereit a nyelvjárások tanításában, ahogy ezt HEINRICH LÖFFLER is megerősíti: „Die linguistische Differenz Dialekt-Hochsprache (Standard) wurde für mehrere Landschaftsdialekte ausführlich mit den kontrastiven Methoden der Fremdsprachenlinguistik dargestellt” (LÖFFLER 1985: 165).

Más országokban (pl. Olaszországban) különböző tendenciák érvényesülnek a nyelvjárások tanításának körében. Olaszországban a dialektusok sokasága él egymás mellett. Sokáig úgy tűnt, hogy az olasz nyelv és a dialektusok küzdelme az államnyelv javára fog eldőlni, továbbá a nyelvészek a nyelvjárások teljes visszaszorulását jósolták a harmadik évezred elejére. A legfrissebb felmérések azonban azt mutatják, hogy a kizárólag dialektust használó beszélők nagyon kevesen vannak az országban, ellenben sok beszélő nyelvi repertoárjában egyaránt jelen van a standard és a dialektus, sőt a fiatalok körében nagyon gyakori az ifjúsági nyelv és a nyelvjárás összefonódása (SOBRERO 2005: 216). Éppen ezért születtek javaslatok arra, hogy az iskolai tanítás a dialektusból induljon ki, hogy a gyermekekből ne tűnjön el a tájnyelv ismerete és szeretete. A fasiszmus és a 2. világháború után a hetvenes években az az elv került előtérbe, hogy a nyelvjárás is egyenrangú a nyelvi repertoár többi elemével, és nem lehet hátrányos helyzetűnek tekinteni azt a tanulót, akinek az anyanyelve a dialektus. KOLLÁR ANDREA arról számol be, hogy mindezen törekvéseknek, elveknek, nézőpontváltozásoknak köszönhetően Olaszország általános iskoláiban a dialektust már nem stigmatizáló, de valójában egynyelvű oktatás van jelen (mivel még a nyelvjárásokhoz kapcsolódó didaktikai praxis kialakítása nem született meg), amelyen belül azért, ha idegen nem hallja, tanár és diák egyaránt szívesen vált át tájnyelvre (KOLLÁR 2012).

6.3. Felcserélő helyett hozzáadó anyanyelvi nevelés

A hozzáadó nyelvpedagógia a régi, eredeti nyelvváltozatot nem szorítja vissza: célja az új változat megtanítása úgy, hogy a diák anyanyelvváltozata megmaradjon, és ne sérüljön. Ezzel szemben a felcserélő pedagógiában az új nyelvváltozatot úgy sajátíttatják el, hogy a diák régi, nem standard változatát kicserélik az újjal.

A tanárok nem abból indulnak ki, hogy az iskolába kerülő gyerek már jól tud magyarul, csak nem azt a változatot tanulta meg otthon, amelyet az iskola elvár. A nyelvjárást sokan nem tekintik a köznyelvvel egyenrangúnak. „Azt kell[ene] tudatosítania az anyanyelvet oktató pedagógusnak, hogy a diák már az anyanyelvi oktatás megkezdése előtt birtokolja anyanyelvét, kisebbségben többnyire annak nyelvjárását. E gyakorlati jellegű nyelvtudására építve az oktatónak nem lehet az a célja, hogy a nyelvtantanítás által eltávolítsa a diákot anyanyelvváltozatától, hanem arra kell törekednie, hogy megismertesse vele, mi a nyelv/nyelvváltozat szerepe a kommunikációs tevékenységben, hogyan alkalmazza a rendelkezésére álló nyelvi eszközöket a mindennapok beszédaktusaiban, mi a funkciója az egyes nyelvi kifejezőeszközöknek és nyelvtani fogalmaknak a kreatív beszédaktusokban” (MENYHÁRT – PRESINSZKY – SÁNDOR 2009: 17). Iskoláink többségében – tapasztalataim alapján – ennek ellenére ma is a felcserélő pedagógia uralkodik, nem pedig a hozzáadó. Vannak olyan pedagógusok, akik arra nevelik tanítványaikat, hogy felejtsék el nyelvjárási beszédüket, és ehelyett tanulják meg az irodalmi nyelvet.

A német kutatók is felhívják a figyelmet arra, hogy fontos megértetni az iskolába járó gyerekekkel, hogy nem az az iskola és a tanárok célja, hogy a diák eredeti nyelvi kifejező-rendszerét (sprachliches Ausdruckssystem) – vagyis nyelvjárását – lecserélje a köznyelvre, hanem hogy a köznyelv elsajátíttatásával egy teljesebb kifejezőrendszerrel ismertessék meg őt: „Den Lehrern und auch den Eltern sollte klar gemacht werden, dass es in der Schule nicht um einen Wechsel, um ein Auswechseln der sprachlichen Ausdruckssysteme geht, sondern um einen Ausbau von vorhandenen Ausdrucksmöglichkeiten in Richtung auf die Hochsprache in Wort und Schrift” (MATTHEIER 1993: 66).

„A hozzáadó tanári stratégiával tanítók arra nevelik növendékeiket, hogy a maga helyén mind a nyelvjárás, mind a köznyelv használata helyénvaló, s nyelvészetiileg egyik sem különb a másiknál, de a társadalmi megítélésben annál inkább. A hozzáadó pedagógiai stratégiával tanítók nem csökkentik, hanem növelik tanítványaik nyelvi önbizalmát” (KONTRA 2003: 357). Nem szabad elbizonytalanítani, megsérteni a beszélőt, hogy negatív viszony alakuljon ki saját nyelvhasználatával szemben. Helyette rá kell mutatni a nyelvjárás értékeire, gazdagságára, de fel kell kínálni a köznyelv használatának lehetőségét is. „Az iskolai oktatás folyamatában az oktatás eredményeként kerülhet a tanuló két nyelvi kód birtokába úgy, hogy nyelvi tudatában is kialakulhat a beszédhelyzetükhöz alkalmazkodó választás lehetősége. Ez természetesen akkor valósulhat meg, ha anyanyelvi felkészültsége és nyelvi tudata eljut arra a szintre, hogy erre a választásra képessé teszi. Ez a diglosszia kialakításának tudatos folyamata, amely nem állítja szembe a helyi nyelvváltozatot (normát) a

köznyelvvél, hanem egymásmellettiiséget hangsúlyoz, s a beszélőre, nyelvi tudatára bízva a választást.” (GUTTMANN 2002: 203).

6.4. A nyelvjárástanítás kapcsolatai más témakörökkel

A nyelvjárási ismeretek olyan színesen taníthatók, mint az iskolai (nem csak anyanyelvi) órák bármelyik másik témaköre. A nyelvjárásokkal nem csupán a magyar nyelvi órán és nem csak önálló témakörként foglalkozhatunk, hiszen a nyelvjárási ismeretek számos más műveltségi területhez is kötődnek az anyanyelven kívül a történelemtől és az irodalomtól a földrajzon át a különféle művészeti ágakig.

A nyelvjárási ismeretek beépíthetők a következő műveltségi területek tananyagába:

- a néprajz (a nyelv és a népi kultúra kapcsolata; népszokások, hagyományok nyelvjárási területeken),
- irodalom (tájnyelven írt művek, írók és költők nyelvjárása, határon túli magyar írók és költők művei),
- a történelem (a történelmi Magyarország, a határon túli magyarok élete),
- a földrajz (a nyelvjárási régiók területi elhelyezkedése),
- ének (tájnyelven megszólaló dalok),
- rajz (a nyelvjárási régiók népművészete és szókincse).

A nyelvjárásokkal a magyar nyelvi órákon sem csupán a nyelvjárási témakörben, hanem más tananyagrészeknél is érdemes foglalkozni:

- szociolingvisztika (a nyelvváltozatok és a társadalom kapcsolata),
- nyelvtörténet (az irodalmi nyelv kialakulása),
- jelentéstan (a tájnyelvi szavak jelentése),
- grammatika (a köznyelvi és a tájnyelvi grammatikai formák),
- névtan (a névhasználat a nyelvjárási területeken),
- szövegtan (tájnyelvi szövegek elemzése),
- lexikológia (a szókincs változásai, tájnyelvi szótárak),
- helyesírás-tanítás (a kiejtés szerinti írásmód, az *ly*-os szavak),
- stilisztika (a tájnyelvi szövegek stílusa, a tájszók stilisztikai értéke),
- nyelvművelés, nyelvi tervezés (a nyelvhelyesség megítélése).

6.5. A nyelvjárástanítás pedagógiai elvei

A pedagógusoknak, közöttük a magyartanároknak is több fontos pedagógiai elvet érdemes és szükséges követniük a nyelvjárásokkal való foglalkozás során.

6.5.1. A pozitív attitűd

Az iskolai nevelés elsődleges és talán legfontosabb feladata a nyelvjárások iránti pozitív attitűd, a helyi (anya)nyelvjáráshoz kötődő nyelvi öntudat kialakítása, erősítése a gyermekekben. „Akinek a közös nyelven, azaz a köznyelven kívül anyanyelvjárása is van, nem egyszerűen csak eggyel több magyar nyelvváltozatot sajátított el, hanem kétfajta kultúra birtokosa is lett. És erre akár büszke is lehet” (JUHÁSZ 1992: 59). Ezzel együtt fontos a pozitív attitűd kialakítása a (más) nyelvjárást beszélőkkel, nyelvhasználatukkal kapcsolatban is. Ezt azonban a pedagógusok csak akkor érhetik el, ha maguk is pozitív attitűddel rendelkeznek, és minden megnyilvánulásuk ezt közvetíti a tanulók számára.

6.5.2. A saját nyelvhasználat tudatos megismerésének szükségessége, a beszédhelyzethez való igazodás (kódváltás)

Már kisiskolás kortól elengedhetetlen az önismeret fejlesztése, a saját nyelvhasználat megismerése. Ahhoz, hogy a diákok nyilvános megszólalásai minél tudatosabbak és hatásosabbak legyenek, kell ismerniük saját beszédmódjukat, nyelvhasználatukat, képességeiket a helyzetekhez és a beszédpartnerekhez való igazodás terén. A pedagógusnak mindent meg kell tennie azért, hogy a diákok anyanyelvi önismerete fejlődjen. A cél nem az, hogy elhagyják tájszólásukat, hanem hogy megtartsák azt, megismerjék a különböző nyelvváltozataik értékeit, előnyeit, használják a köznyelvet is és a tájszólást is – mindkét változatot ott, ahol és amikor egyiket vagy másikat célravezetőbbnek tartják. Ebben nagy segítségünkre lehetnek a kommunikációs helyzetgyakorlatok, valamint film- és hangfelvételek elemzése.

6.5.3. A személyiség és a nyelvhasználat tisztelete, a tolerancia kiemelt fejlesztése

Az iskolai nevelés egész folyamatában, így a nyelvjárástanításban is fontos a személyiség tisztelete, a minden embertársunk iránti tolerancia fejlesztése. Mind a pedagógusoknak, mind a diáktársaknak nagy a felelősségük abban, hogy a tanulók (a nyelvjárási háttérűek is) szorongás nélkül vegyenek részt a nyelvjárási gyakorlatokban, és szívesen szólaljanak meg az osztály előtt. Ez azt feltételezi, hogy a tanárok és a diákok is

tiszteletben tartják egymás nyelvhasználatát, és elfogadják azt: ha köznyelvi, köznyelvinek, ha nyelvjárási, nyelvjárásinak.

6.5.4. Életszerűség

A nyelvjárások megismerésében az egyik legfőbb motiváló erő a gyakorlatok életszerűsége lehet. Fontos, hogy a tanulók olyan életszerű helyzetekben is alkalmazhassák a nyelvjárásokkal kapcsolatos tudásukat vagy nyelvjárási beszédüket, amelyeket fiataalként nap mint nap megélnék. A gyakorlatokban valódi problémahelyzetet szükséges teremteni. A diákok szívesen gondolkodnak olyan témáról, amely érdekes számukra, amely jelen van/lehet saját életükben is. A gyakorlatoknak azt kell sugallniuk, hogy az elsajátított tudást az élet számos területén alkalmazhatják.

6.5.5. Az elmélet és a gyakorlat egysége

A nyelvjárási témakörben és feladatokban a hangsúlyt nem az elméletre, hanem a gyakorlatra érdemes helyezni: nyelvjárási hangfelvételek meghallgatására, nyelvjárási beszélőkkel való találkozásra, nyelvjárási szövegek és szótárak olvasására stb. Ugyanakkor fontos az is, hogy a diákoknak legyenek alapismereteik a nyelvjárásokról, a nyelvjárási régiókról is.

6.5.6. A szövegközpontúság, változatos forrású szövegek használata

A nyelvjárástanításában is kiemelkedően fontos a szövegszemlélet alkalmazása, különféle forrású, változatos témájú és műfajú szövegek használata. Szövegkörnyezetben nemcsak a lexikai sajátosságok felismerése és megértése könnyebb, hanem a grammatikai sajátosságok megfigyelése is. Hasznos feladattípus a köznyelvi szövegekkel való összehasonlító elemzés, illetve a szövegek átalakítása is. Dolgozhatunk népdalokkal, népmesékkel, társalgási szövegekkel is.

6.5.7. A beszédértés és -alkotás fejlesztésének egysége

Az anyanyelvi kompetencia fontos alkotóeleme a beszédértés és a szövegalkotási képesség. A nyelvjárási gyakorlatok is szolgálhatják a beszédértés fejlesztését. Gyakorolhatják a gyermekek a figyelmes hallgatást, a másik megértését célzó empatikus viselkedést is. Ezt a kompetenciát fejlesztheti nyelvjárási területen a személyes adatgyűjtés is. Nyelvjárási beszélők akár nyelvjárási szövegeket is alkothatnak, míg a nem nyelvjárási beszélők nyelvjárási szövegeket alakíthatnak át köznyelvi szöveggé.

6.5.8. Szemléletesség

Számos modern eszköz segítségével tudjuk ma már színesíteni a nyelvjárástanítást is. Az órán projektor, interaktív tábla, de akár nyelvföldrajzi térképek segítségével is szemléltethetjük a tananyagot, fokozva ezzel a tanulók motivációját, érdeklődését. Különösen hasznos az interaktív tábla a hanganyagok, a filmek és a térképek órai használatához, a játékos, interaktív nyelvjárási gyakorlatok kidolgozásához.

6.5.9. Játékosság és humor alkalmazása

A negatív attitűd, a közömbösség és a megbélyegzés leküzdésében, a motiválásban, az egymás nyelvhasználatára iránti tolerancia kialakításában is segít a játékosság és a humor. Bátran élhetünk vele a beszédhelyzetek megfogalmazásában, a beszédtema kiválasztásában, a beszédpartnerek jellemzésekor. A humor hasznos eszköz önértékeléskor és mások teljesítményének értékelésekor is, csak arra kell vigyázni, hogy mindezt ne gúnyként értelmezzék a diákok.

6.6. A nyelvjárástanítás gyakorlattípusai

Sokat segít a még fejlődő gyermekeknek, ha már gyerekkorukban megalapozzák nyelvi tudatukat. Már kisiskolás kortól elengedhetetlen az önismeret fejlesztése, saját nyelvhasználatuk megismerése. Játékos feladatok, népmesék segítségével már kisiskolás korban is összehasonlíthatják a gyermekek a köznyelvet és a nyelvjárásokat, később pedig még nagyobb hangsúlyt lehet fektetni a kontaktusjelenségek és a különböző nyelvjárások sajátosságainak megismerésére, hiszen a kommunikációs körülményekhez igazodó, kulturált élőszóbeli és írásbeli megnyilatkozás fejlesztése is fontos a nyelvi szocializáció során. „A nyelvjárásokkal való ismerkedés közben ugyanúgy fejleszthetjük a tanulók olvasás és hallás utáni szövegértését, szótárhasználati kompetenciáját, toleranciáját és empátikus készségeit, de a nyelvjárások hangtani, alaktani és mondattani jellemzőinek tárgyalásakor, illetőleg az alaki, jelentésbeli és valódi tájszavak segítségével korábbi, más témaköröket érintő ismereteiket is feleleveníthetjük, bővíthetjük, gyakoroltathatjuk” (PARAPATICS 2011).

A nyelvjárások tanításával mind a szóbeli, mind az írásbeli kifejezőkészség fejleszthető és fejlesztendő: a szókincs bővítés, a szerkesztés, a nyelvi megformálás, a stílusformálás, a helyesírás egyaránt lehet céljuk a feladatoknak. A tanár néha rákényszerül arra – még az anyaországban is –, hogy az anyanyelv standard változatát szinte idegen nyelvként tanítsa, hiszen például nyelvjárási környezetben nem lehet a helyesírás tanításában

a kiejtés elvére hivatkozni. A tanuló konfliktushelyzetbe kerülhet az elv alkalmazásakor, mondván, én így ejtem ki, miért hibás, ha így is írom? Ebben az esetben a táji kiejtést a normatív helyesírás alapján lehet a köznyelvihez közelíteni, de ennek értelmezése és magyarázata alapos és kitartó munkát kíván a magyartanártól (PÉNTEK 1998: 302). Hasznos lehet, ha kontrasztív módszeren alapuló feladatokkal tudatosítjuk a tanulóknak a nyelvjárások, illetve nyelvjárásuk (nyelvjárási háttérük) sajátos, a köznyelvben meg nem található hangtani, alaktani, mondattani és lexikai értékeit. Ebben az esetben azonban vigyáznunk kell, hiszen ha az iskola ridegen és határozottan elkülöníti a standardot, ha kisebbségi helyzetben „külföldiként” (= anyaországiként) kezeli, az közvetve a helyi regionális és kontaktusváltozat ignorálásához, stigmatizálásához vezethet. Kisebbségi körülmények között pedig különösen kerülendő, hogy a hivatalosan egyébként is ignorált és korlátozott anyanyelv „hivatalos” változatát az iskola (is) megbélyegezze.

6.6.1. A témára való ráhangolódás

A különböző nyelvjárások sajátosságainak ötletbörzseszerű összegyűjtése, a nyelvjárások és a köznyelv közötti különbségek pókhálóábrában történő csoportosítása megfelelő kiindulópont lehet a téma feldolgozásához. Fontos feltárni és mozgósítani a diákoknak a témával kapcsolatos előzetes tudását, mielőtt új ismeretekkel találkoznak az órán. A ráhangolódást szolgálhatja nyelvjárási beszélők hangfelvételeinek meghallgatása is.

6.6.2. Szókincsfejlesztő feladatok

A tájnyelvi frazeológiai kifejezések gyűjtése, értelmezése is erősítheti a gyerekeknek a lakóhelyhez, a családhoz és az anyanyelvváltozatukhoz való kötődésüket (például rokon értelmű, ellentétes jelentésű tájnyelvi kifejezések gyűjtése, szócsaládok létrehozása jelentésmező alapján). Az azonos hangalakú, de a nyelvjárásokban sajátos jelentéssel bíró szavak (jelentésbeli tájszók) jelentéseinek és a köznyelvi jelentéseikkel való összefüggéseiknek a feltárása érdekesnek bizonyulhat a tanulók számára. A szómagyarázat is fontos szókincsfejlesztő gyakorlat, de a diákok akár szókincsfüzetet is vezethetnek tájszavakkal. Ezen gyakorlatoknál érdemes a tájszótárakat és a megbízható forrású internetes nyelvjárási szógyűjteményeket is felhasználni.

A tanulók passzív szókészletét aktivizálhatjuk a következő gyakorlatok segítségével:

- meghatározás alapján szó megnevezése,
- nyelvi forma kiegészítése, pótlása,
- szóhelyettesítés,
- mondatba foglalás stb.

6.6.3. Szövegértési, -alkotási és -átalakítási gyakorlatok

A köznyelvi szövegek nyelvjárási alakítása vagy a nyelvjárásiak köznyelvre átírása is fejlesztheti a diákok kifejezőkészségét és a kódváltásuk tudatosítását. Nyelvjárási és köznyelvi szövegek összehasonlításával akár a stilisztikai sajátosságokra is felhívhatják a tanulók egymás figyelmét. A nyelvjárási szövegekben előforduló szószerkezetek, mondatok köznyelvvé való átalakítása is jelentős hozadékkal jár. A szövegalkotás mint kreatív-produktív gyakorlat is nagyban hozzájárul bizonyos nyelvjárási témák (hagyományok, népmesék, mezőgazdasági munkák stb.) feldolgozásához.

Általános szóbeli és írásbeli szövegalkotási gyakorlatok:

- drámagyakorlatok: szerepjátékok segítségével eljátszhatnak a tanulók olyan helyzeteket, amelyekben akár azonos, akár különböző nyelvjárást beszélők kommunikálnak egymással vagy köznyelven beszélőkkel;
- disputagyakorlatok: ha a gyerekek már megfelelő ismeretanyaggal rendelkeznek a nyelvváltozatokról, vitákat is rendezhetnek a disputa módszerével az órákon a nyelvjárásokkal kapcsolatos kérdésekről (pl. beszélhet-e nyelvjárásban az időjárás-jelentés műsorvezetője?), az angolszász iskolákban máig élő hagyomány az iskolai vitakör, amelyben állító és tagadó csapatok előre megfogalmazott tételeket vitatnak meg egymással adott szabályok szerint, versenykörülmények között;
- fogalmazásírás: a fogalmazásokban kifejezhetik a gyerekek a véleményüket a nyelvjárásokról, írhatnak saját élményeikről, tapasztalataikról a témát illetően;
- fogalmazásjavítás: a nyelvjárásból fakadó helyesírási, stilisztikai hibák felismerése és javítása;
- műsorkészítés az iskolarádiónak és a helyi televíziónak, saját írások fogalmazása nyelvjárási témáról az iskolaújság és az iskolai faliújság számára.

6.6.4. Beszédértési és kiejtési gyakorlatok

Mivel a nyelvjárások felismerésében nagy szerepük van a hangzással összefüggő sajátosságoknak, fontos, hogy a diákok hallásgyakorlatokkal is találkozzanak az órán, és hallott szövegeket is elemezzenek, értékeljenek, emellett kiejtési gyakorlatokat végezzenek: nyelvjárási és köznyelvi magánhangzók, mássalhangzók kiejtését, összehasonlítását, hangkapcsolatok (pl. diftongusok) ejtését, szöveges kiejtési gyakorlatokat.

6.6.5. Beszédértékelő, -elemző gyakorlatok

Míg az anyanyelvi órákon a beszédművelő feladatok is segítenek a hangok és a hangkapcsolatok kiejtésének sokszínűségét tanulmányozni és ezzel a nyelvjárásokra jellemző ejtésmódot bemutatni, az irodalomórákon a saját és mások nyelvhasználatának elemzésére nyílik alkalom (ANTALNÉ SZABÓ 2003: 295–6). Egyes (nem csak határon túli) írók, költők műveiben is találkozhatunk nyelvjárásokra vonatkozó reflexiókkal, a szerzők saját élményeivel, tapasztalataival a művekbe ágyazva – például Illyés Gyula *Puszták népe* című vagy Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényében. A csángó költők tájnyelvben íródott verseit is elemezhetik a diákok az irodalomórákon.

6.6.6. A nyelvjárási ismeretek elsajátításának egyéb gyakorlatai, módszerei

Az anyanyelvi kompetencia magában foglalja a nyelvjárásokra vonatkozó ismereteket is. Ehhez kiindulópontot, a fogalomkialakításhoz megfelelő feladatot kínálnak az előzőekben bemutatott készség- és képességfejlesztő gyakorlatok is. Fontos, hogy a diák találkozzon a jelentésbeli és az alaki tájszó fogalmával, a *nyelvjárássziget* kifejezéssel vagy a kódváltás jelenségével az iskolai nevelés keretei között is. A nyelvjárási régiók megnevezése, főbb jellegzetességeik megismerése alaposabb tájékozódást biztosít a tanulók számára.

Tanítási módszerként inkább a tanulóközpontú technikákat érdemes alkalmazni: a tanulói kiselőadást, a vitát, a projekt munkát és a kooperatív tanulást. A tanárközpontú módszerek, mint például a tanári előadás, a tanári magyarázat vagy a megbeszélés csak akkor célravezetőek, ha gondolkodtató kérdésekkel és feladatokkal, a tanári retorika megfelelő eszköztárával bevonják a tanulókat. Hasznosak lehetnek az új ismeretek megszilárdításában, a gyakorlásban a játékos kvízgyakorlatok, a totók, az igaz-hamis játékok, a szógyűjtő versenyek is.

6.6.7. A nyelvjárási gyakorlatok munkaformái

A nyelvjárás tanításban és a pozitív attitűd kialakításában különösen hasznosak a páros és a csoportos gyakorlatok. Közülük is azok fejlesztik különösen a gyermekek szociális és nyelvi érzékenységét, empátiáját, amelyek kooperatív munkára épülnek. A következőkben a teljesség igénye nélkül néhány interaktív, kooperatív gyakorlat következik a nyelvjárások témaköréhez.

Ablak	Az öt részre felosztott papírlapon a csoporttagok a saját térfelükre írják a véleményüket, érveket a nyelvjárási beszéddel kapcsolatban, saját példáikat a tájszókra. Majd az ötödik közös részre jegyzik le a csoport közös elemeit.
Beszélő tárgyak	A csoport tagjai előzetes ismereteik megbeszélésekor vagy egy nyelvjárási téma (pl. megmaradnak-e a nyelvjárások) megvitatása közben vagy egy saját tárgyat tesznek középre, amikor szólni kívánnak.
Egyetértésjáték	Párban érvelnek, közös tételt és bizonyítékot fogalmaznak meg a megadott témával, a nyelvjárás használatáról szóló szöveggel kapcsolatban.
Fürtábra	A pókhálóábrát használhatjuk az ötletek, érvek összegyűjtésére vita, érvelő fogalmazás előtt. De lehet fürtábrában csoportosan tájszókat is gyűjteni típusuk szerint.
Gondolkozz, beszélj meg! – Kupac – tanács – ötletelő	A felvetett problémán mindenki egyénileg elgondolkozik. Párban is megbeszéljük. A két pár közösen is megvitatja a problémát.
Halmazábra	A két egymást metsző körben a megfelelő helyre írják csoport vagy a párok tagjai két nyelvjárási beszélő, szöveg vagy régió összehasonlításakor az egyező és a különböző jegyeket.
Igaz – hamis	Minden csoport megfogalmaz a témával kapcsolatban egy állítást/tanár fogalmazza meg az állítást. A csoportok eldöntik, igaz-e vagy hamis. Egy kijelölt betűjelű tanuló ujját le- vagy feltartva mutatja a döntésüket.
Indián beszélgetés	Az utolsó közlést megismétlik a tanulók, mielőtt megszólalnak a nyelvjárások megítéléséről folyó vitában.
Kettéosztott napló	Kettéosztott papírlapra a párok tagjai egymás mellé idézeteket és azzal kapcsolatos véleményeket vagy kérdéseket és válaszokat, esetleg tételeket és bizonyítékokat írnak le a nyelvjárási témájú szöveg, beszéd alapján.
Kettős kör	Az egymás felé forduló körök ellentétesen mozognak, amikor megállnak, véleményt cserélnek az egymással szemben álló tanulók egy nyelvjárási témáról, például a nyelvjárási beszéd szerepéről a közösség életében.
Mozaik	Nyelvjárási ismereteket tanító szöveget részekre tagolnak, és a csoporttagok egymásnak tanítják meg a szövegrészek tartalmát.
Ötletbörze	A résztvevők szabadon ötleteket mondhatnak, felírhatnak egy nyelvjárási régiót bemutató projekt tervére. Majd az összegyűjtött ötleteket a közösen megbeszélte szempontok szerint lehet rendezni, kiválogatni. Csoportos ötletbörzében külön feladatot kaphatnak a csoporttagok: lehetnek például kezdeményezők, dicsérők, jegyzetelők, ötletrendezők.

Szakértői vitakör	Ugyanahhoz a nyelvjárási szöveghez a csoporttagok más-más feladatot kapnak, ezt egyénileg megoldják, majd a megoldást közösen beszélik meg. Feladatok lehetnek: a tartalom összefoglalása, a szövegben levő tájszók értelmezése, nyelvjárási grammatikai sajátosságok felismerése, szövegrészletek köznyelvivé alakítása.
Szóháló – pókháló	A csoport minden tagjának legyen saját színe, amellyel a csomagolópapírra dolgozik. A lap közepére kerüljön fel a téma (a nyelvjárások stigmatizálása, egy-egy nyelvjárási régió neve), és írjanak köré kulcsfogalmakat, ill. azokhoz tartozó kifejezéseket. Ezután a szorosan összetartozó kifejezéseket kössék össze egy vonallal.

(KAGAN 2001; BÁRDOSSY–DUDÁS–PETHŐNÉ–PRISKINNÉ 2002; TÓTH 2006; PETHŐNÉ 2007)

6.7. A nyelvjárási beszéd gyakorlásának szinterei

A nyelvjárási beszélők számára fontosak azok a helyzetek, ahol gyakorolhatják nyelvjárásukat. Továbbra is meghatározóak ugyan a hagyományos kommunikációs szinterek, mint a közvetlen személyes szituációk a nyelvjárási és a köznyelvi beszélők között, viszont a számítógépek és a mobiltelefonok elterjedésével egyre hangsúlyosabbá válnak a digitális kommunikációs formák: az e-mail, az SMS, a chat, a Skype stb. Noha az elektronikus kommunikáció különbözik az élőnyelvitől, a virtuális fórumokon folytatott írásbeli beszélgetések számos élőnyelvi és az írott nyelvvel rokon sajátosságot mutatnak, afféle átmeneti formák a beszélt és az írott nyelv között (FERCSIK–RAÁTZ 2006: 87–9). Ennek köszönhetően a diákok használhatnak nyelvjárási alakokat és tájszavakat is ezeken a csatornákon írásbeli megnyilatkozásaikban. A virtuális kommunikáció a nyelvjárási beszélők számára lehetőséget adhat arra, hogy nyelvváltozatuk az írott-beszélt nyelvi közegben is megjelenjen.

6.8. A tankönyvek

Ahogy PETER TRUDGILL is felveti, a „tankönyvek nyelvhasználatával kapcsolatban nagyon érdekes kérdés, hogy milyen mértékben hasonlít egymáshoz, illetve különbözik egymástól az a nyelvezet, amelyet az olvasókönyvek [illetve tankönyvek] írói használnak, és mutatnak be mint követendő példát, valamint az a nyelv, amelyet az anyanyelvüket beszélő tanulók magukkal visznek az iskolába. Pusztán pedagógiai szempontból is nyilvánvaló, hogy

valamilyen mértékű különbségnek a két nyelvezet között lennie kell, különben a tanulók nem tanulnának semmit” (TRUDGILL 1996: 1).

A nyelvjárásokhoz való negatív(abb) hozzáállás összefügg az írott nyelvvel, ugyanis az anyanyelvi nevelés az írott standard nyelvváltozat normáit veszi alapul. Viszont az írott nyelvben nincs (akkora) szerepe a nyelvi változatosságnak, mint az élőbeszédben, sőt ez a változatosság nem is igazán kívánatos az írott szövegek egy részében (LANSTYÁK 1996: 12).

Ami a szlovákiai magyar anyanyelvi tankönyveket illeti: szerzőik azt feltételezik, hogy a szlovákiai magyaroknak ugyanaz a magyar nyelv az anyanyelvük, mint a magyarországi magyaroké. Viszont ez nem így van. A kisebbségi diákok a legtöbb esetben kétnyelvűek, az ő nyelvhasználatuk törvényszerűen eltér az egynyelvű magyarországi tanulókéétól. Sok nyelvész szerint e tankönyvek, illetve íróik célja valójában az, hogy a diákok anyanyelvét helyettesítsék egy másik nyelvváltozattal, a standarddal, ahelyett, hogy az elsődleges nyelvváltozat megtartásával, arra építve tanítanák a köznyelvet (LANSTYÁK 1996: 11–5; KONTRA 2003: 355–8; PAPP 1935). Ezzel szemben inkább rá kell mutatni mindkettő értékeire, valamint arra, hogy egyes beszédhelyzetekben mely változatot lehet, tanácsos használni, de egyben felvilágosíthatják a tanulókat, hogy a valóságos nyelvhasználatban külön-külön egyik sem fordul elő „tisztá” formában, vagyis többé-kevésbé mindig keverednek egymással. Az informális helyzetben való megnyilatkozások sem „tisztá” nyelvjárási beszédben hangzanak el, és a formális helyzetekben sem „tisztá” a standard köznyelv, hanem a kettő (a beszélő számára feltűnés nélkül) ötvöződik (LANSTYÁK 1996: 12).

7. Összegzés

A nyelvjárásokkal kapcsolatos megbélyegzés csökkentése, feloldása kiemelkedően fontos (nem csak nyelvi szempontból), hiszen a magyar nyelvközösség nem lebecsülendő hányada nyelvjárási beszélő. A stigmatizált nyelvjárási nyelvhasználat a nyelvjárási beszélőre nézve az élet bizonyos színterein (az iskolában, a hivatalban, az orvosi rendelőben, tehát a nyilvános beszédszínterek jelentős részén) negatív következményekkel járhat. Éppen ezért fontos a megbélyegzés csökkentése. A megfelelő iskolai nevelés és a szélesebb körű tájékoztatás hozzájárulhat a téves képzetek visszaszorításához. A nyelvjárások megítélésére hat ugyan a média is, de a leendő vagy a már praktizáló (magyar)tanárok is tehetnek valamit a tudományos ismeretek közvetítéséért.

Az iskola és a magyartanár fontos feladata a köznyelv közvetítése és elsajátíttatása a diákokkal, viszont a megnyugtató és egyben eredményes megoldás az lenne, ha ezt a feladatot úgy végeznék el, hogy figyelembe véve a tanulók nyelvjárási hátterét a funkcionális-szituatív kettősnyelvűség alapján tanítaná a köznyelvet (POSGAY 2007: 213). A köznyelv és a nyelvjárások kapcsolatát a két nyelvváltozathoz kötődő speciális szerepkörmegoszlásként célravezető láttatni.

A hozzáadó anyanyelvi neveléssel nem sérül a diák anyanyelvi nyelvváltozata, sem a hozzá fűződő viszonya, de nyelvi repertoárja bővül, s ezáltal a beszédhelyzethez igazodva képes lesz használni akár a nyelvjárást, akár a köznyelvet. Az iskolának tudatosítani kell a helyi nyelvhasználat és a standard eltéréseit, kiemelve a regionális változat értékeit. Óvakodnunk kell azonban attól, hogy elszakítsuk egymástól a helyi nyelvváltozatot és a standardot. A különbségeket, eltéréseket tudatosítani kell, de a kettő kapcsolatát hangsúlyozni is éppen olyan fontos, sőt ki kell emelni a helyi változat olyan értékeit is, amelyek a mai köznyelvből hiányoznak.

Az iskolákban tehát egyrészt egy kontrasztív szemléletű, a nyelvjárást megtartó, nem pedig kizorító tanítás volna kívánatos, másrészt pedig az, hogy a nyelvjárásokból felkészült tanítók, tanárok oktassák a diákokat. Fontos, hogy a tanárok tényszerűen értelmezzék, magyarázzák a nyelvjárási jelenségeket a diákoknak, hogy a tanulók nyelvi tudatukban s mindennapi nyelvhasználatukban értsék és tudatosan használják anyanyelvváltozatukat, és alkalmazkodni tudjanak a beszédhelyzet által kívánatos kódválasztáshoz. A pedagógusnak lehetősége van arra, hogy a nyelvjárási és regionális jelenségekre is felhívja a tanulók figyelmét, és tudatosítsa a jelenségek mibenlétét, a két nyelvi kód egymás mellett élését,

használatukat. Az iskola feladata az is, hogy a tanulók tudatában kialakítsa a két nyelvi kód használatának lehetőségeit, alkalmait. Ezzel is hozzájárulhatna az iskola a nyelvjárások negatív megítélésének megváltoztatásához, jelentőségük tudományos értelmezéséhez (GUTTMANN 2003: 283).

A magyartanárnak szakmája eredményes gyakorlásához szüksége van dialektológiai ismeretekre valamint a nyelvjárási ismeretek tanítását és a pozitív attitűd formálását szolgáló korszerű módszertani eszköztárra. Alapos szakmai felkészültséggel képes lehet elérni, hogy a gyerekek a köznyelv mellett a nyelvjárásukat megőrizték, és merjék használni az élet bizonyos színterein. Fontos, hogy kialakuljon, erősödjön bennük a felelősség anyanyelvüknek azon változatai iránt, amelyek nemcsak a századokon át rétegződő emberi bölcsességet örökítik, de milliók számára szinte egyedüli tényezőként a magyar nemzeti identitást is. Emlékezzünk mindig KISS JENŐ szavaira: a nyelvjárástan témakörének elhanyagolása az iskolában „nemcsak szakmai hiba, de emberi mulasztás is” (KISS 1998b: 269).

8. Bibliográfia

- ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES 2003. *A szociolingvisztika mint szemlélet, mint tudás, mint pedagógia az iskolában.* In: HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA szerk. *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet: MNyTK. Budapest. 293–297.
- ÁRPA ZSUZSANNA 2007. *Nyelvjárási attitűdvizsgálat határon túli egyetemisták körében.* In: GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion: Szombathely, 2007. augusztus 22–24.* Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti tanszék. Szombathely. 32–36.
- BÁRDOSY ILDIKÓ – DUDÁS MARGIT – PETHÖNÉ NAGY CSILLA – PRISKINNÉ RIZNER ERIKA 2002. *A kritikai gondolkodás fejlesztése.* Pécsi Tudományegyetem, Pécs–Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1988. *Irodalmi nyelv – köznyelv.* In: KISS JENŐ – SZÜTS LÁSZLÓ szerk. *A magyar nyelv rétegződése I.* Budapest. 15–33.
- BENKŐ LORÁND 1990. *A magyartanárok „szakmán túli” feladatairól.* In: FEKETE PÉTER – V. RAISZ RÓZSA szerk. *Az anyanyelv értékrendje és az iskola.* MNyTK. 189. Budapest. 11–16.
- BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS szerk. 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve.* Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Dunaszerdahely–Kolozsvár.
- BESCH, W. – LÖFFLER, H.–REICH, H. H. *Dialekt/Hochsprache – kontrastiv. Sprachhefte für den Deutschunterricht.* Heft 1–8. 1976–1981.
- BICSKEINÉ ZSULÁN JULIANNA 1999. *A középiskolai anyanyelvi tantárgypedagógia vázlata.* JATEPress. Szeged.
- DANCZI ANNAMÁRIA 2011. *Nyelvjárási háttérrel az iskolában.* Anyanyelv-pedagógia 2011/2. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=315> (2012. 05. 27.)
- DEME LÁSZLÓ 1994. *Kétség és remény közt.* Irodalmi Szemle 37/1. 80–84.

- FENYVESI ANNA 1998. *Magyar diglosszia Szlovákiában*. In: KONTRA MIKLÓS – SALY NOÉMI szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris Kiadó. Budapest. 293–298.
- FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2006. *Kommunikáció és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- FERENČIK, MILAN 2005. *Organization of Repair in Talk-in-Interaction and Politeness*. In: CHOVANEC, JAN szerk. *Theory and Practice in English Studies 3*. Masarykova Univerzita. Brno. 69–78.
- FERGUSON, CHARLES 1975. *Diglosszia*. In: PAP MÁRIA – SZÉPE GYÖRGY szerk. *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Gondolat Kiadó. Budapest. 291–317.
- GUTTMANN MIKLÓS 2002. *Iskolai nyelvművelés kétnyelvű környezetben*. In: BALÁZS GÉZA – A. JÁSZÓ ANNA – KOLTŐI ÁDÁM szerk. *Éltető anyanyelvünk: Írások Grétsy László 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 202–205.
- GUTTMANN MIKLÓS 2003. *Nyelvszociológia, dialektológia és az anyanyelvoktatás*. In: HAJDÚ MIHÁLY, KESZLER BORBÁLA szerk. *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet: Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 282–285.
- HERMAN JÓZSEF 2000. *Nyelvi tudat, nyelvi változás, nyelvi politika*. Magyar Tudomány. 385–396.
- IVÁNYI ZSUZSANNA 2001. *A nyelvészeti konverzációelemzés*. Magyar Nyelvőr 74–93.
- JAKAB ISTVÁN 1989. *A magyar nyelv szlovákiai változatai*. Magyar Nyelvőr 140–149.
- JAKAB ISTVÁN 1994. *Nyelvművelésünk múltja, jelene, jövője*. Irodalmi Szemle 37/4. 46–57.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1992. *A mai népnyelv értékei*. Magyar Nyelvőr 59–64.
- KAGAN, SPENCER 2001. *Kooperatív tanulás*. Önkonet Kft. Budapest.
- KISS JENŐ 1995. *Társadalom és nyelvhasználat: Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

- KISS JENŐ 1996. *A nyelvi attitűd és a másodlagos nyelvi szocializáció: vizsgálatok nyelvjárási környezetben.* Magyar Nyelv 138–151.
- KISS JENŐ 1998a. *A nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás: attitűdváltozások a magyar nyelvközösségben.* In: ZOLTÁN ANDRÁS szerk. *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára.* Argumentum Kiadó. Budapest. 315–317.
- KISS JENŐ 1998b. *Helyes és helytelen (nyelvjárási környezetű általános iskolások nyelvi adatainak tükrében).* Magyar Nyelv 257–269.
- KISS JENŐ 1999. *Az anyanyelvoktatás, a nyelvjárások és a nyelvjárási háttérű iskolások.* Magyar Nyelvőr 373–382.
- KISS JENŐ 2002. *Nyelvművelés és regionális nyelvhasználat.* In: BALÁZS GÉZA, A. JÁSZÓ ANNA, KOLTÓI ÁDÁM szerk. *Éltető anyanyelvünk: Írások Grétsy László 70. születésnapjára.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 292–297.
- KOLLÁR ANDREA 2012. *Nyelvi nevelés vagy anyanyelvoktatás? Új pedagógiai kihívások a harmadik évezred Olaszországában.* Anyanyelv-pedagógia 2012/1.
<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=363> (2012. 10. 21.)
- KONTRA MIKLÓS 2003. *Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadó? Papp István igaza.* In: HOFFMANN ISTVÁN – KIS TAMÁS szerk. *Köszöntő könyv Nyirkos István 70. születésnapjára.* DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Debrecen. 355–357.
- LAKATOS KATALIN 2007. *Kárpátaljai magyar iskolások és pedagógusok nyelvjárási attitűdjéről.* In: GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion: Szombathely, 2007. augusztus 22-24.* Berzsenyi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. Szombathely. 156–163.
- LANSTYÁK ISTVÁN 1996. *Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl.* In: CSERNICSKÓ ISTVÁN, VÁRADI TAMÁS szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. A 8. Élőnyelvi Konferencia előadásai.* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 11–15.
- LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség.* Kalligram Könyvkiadó. Pozsony.

- LANSTYÁK ISTVÁN 1998. *Diglossia és kettősnyelvűség*. In: KONTRA MIKLÓS – SALY NOÉMI szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris Kiadó. Budapest. 125–143.
- LÖFFLER, HEINRICH 1985. *Germanistische Soziolinguistik*. Erich Schmidt Verlag. Berlin.
- LŐRINCZE LAJOS 1980. *Emberközpontú nyelvművelés*. Magvető Kiadó. Budapest.
- LUKÁCS CSILLA 2007. *Nyelvjárási attitűdvizsgálat székelyföldi középiskolások körében*. In: GUTTMANN MIKLÓS – MOLNÁR ZOLTÁN szerk. *V. Dialektológiai Szimpozium: Szombathely, 2007. augusztus 22–24.* Berzsenyi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. Szombathely. 164–167.
- MATTHEIER, KLAUS J. 1980. *Pragmatik und Soziologie der Dialekte. Eine Einführung in die kommunikative Dialektologie des Deutschen*. Quelle & Meyer Verlag. Heidelberg.
- MATTHEIER, KLAUS J. 1993. *Dialektdidaktik – muss das sein?* In: KLOTZ, PETER – SIEBER, PETER herg. *Vielerlei Deutsch*. Ernst Klett Schulverlag. Stuttgart. 59–67.
- MENYHÁRT JÓZSEF – PRESINSZKY KÁROLY – SÁNDOR ANNA 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárások*. Konstantin Filozófus Egyetem. Nyitra.
- PAPP ISTVÁN 1935. *A magyar nyelvtan nevelőereje*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.
- PARAPATICS ANDREA 2011. *Pozitívan a nyelvjárásokról – az iskolában is*. Anyanyelv-pedagógia 2011/4.
<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=347> (2012. 06. 17.)
- PÉNTÉK JÁNOS 1998. *A kisebbségi iskolák kétnyelvűsége és kettősnyelvűsége*. In: KONTRA MIKLÓS – SALY NOÉMI szerk. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris Kiadó. Budapest. 299–304.
- PETHŐNÉ NAGY CSILLA 2007. *Módszertani kézikönyv*. Korona Kiadó. Budapest.
- POSGAY ILDIKÓ 2007. *Nyelvi „hiba” vagy nyelvjárási jelenség?* In: GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN szerk. *V. Dialektológiai Szimpozium: Szombathely, 2007. augusztus*

- 22–24. Berzsenyi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. Szombathely. 211–214.
- RÓNAI BÉLA – MUSZTY LÁSZLÓ 1967. *A magyar nyelvtan tanítása az általános iskolában*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- SÁNDOR ANNA 2007. *A dialektológia és az anyanyelvi oktatás kapcsolatának szükségszerű voltáról*. In: GUTTMANN MIKLÓS–MOLNÁR ZOLTÁN szerk. *V. Dialektológiai Szimpozion: Szombathely, 2007. augusztus 22-24.* Berzsenyi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti tanszék. Szombathely. 233 – 238.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. – GAIL, JEFFERSON – SACKS, HARVEY 1977. *The preference for self-correction in the organization of repair in conversation*. *Language* 361–382.
- SOBRERO, ALBERTO A. 2005. *Come parlavamo, come parliamo. Spunti per una microdiacronia delle varietà dell'italiano*. In: LO PIPARO, FRANCO – RUFFINO, GIOVANNI (eds.) *Gli italiani e la lingua*. Sellerio. Palermo. 209–220.
- SZABÓ JÓZSEF 2005. *A nyelvjárás és az irodalmi nyelv helye és szerepe német Svájcban, különös tekintettel az iskolai oktatásra*. *Magyar Nyelvőr*. 59–70.
- SZABÓ TAMÁS PÉTER 2012. „*Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos*”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*.
<http://mek.oszk.hu/10900/10947/10947.pdf> (2012. 09. 27.)
- SZEMERE GYULA 1971. *A magyar nyelvtan tanítása*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- TÓTH BEATRIX 2006. *Ötletek a fogalmazás tanításához*.
<http://magyartanar.mnyt.hu/upld/Microsoft%20Word%20-%20FogalmazasTothBeatrix.pdf> (2012. 09. 30.)
- TRUDGILL, PETER 1996. *Az olvasókönyvek és a nyelvészeti ideológia – szociolingvisztikai nézőpontból*. In: CSERNICKSKÓ ISTVÁN – VÁRADI TAMÁS szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. A 8. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 1–10.

9. Melléklet

KÉRDŐÍV 11. ÉVFOLYAMOS DIÁKOK SZÁMÁRA

Kedves Diák!

A segítségedet kérem egy olyan kutatáshoz, amely a nyelvjárási beszéddel, tájnyelvvvel foglalkozik. Kérlek, töltsd ki a következő kérdőívet. Természetesen az adatokat bizalmasan kezelem.

Köszönöm szépen a munkád.

5

I. A KÉRDŐÍVET KITÖLTŐ DIÁK ADATAI

A következő adatokra van szükségem a kutatáshoz. Kérlek, add meg őket.

Iskolád neve:

Osztályod:

A lakóhelyed (a település) neve:

Mióta élsz a lakóhelyeden?

Ha máshol is éltél, hol éltél, és mennyi ideig?

Milyen nemzetiségű az édesapád?.....

Milyen nemzetiségű az édesanyád?

Milyen nyelv(ek)en beszéltek egymással a családban?

.....

Életkorod: év

Nemed: fiú lány

II. A KÉRDŐÍV

1.1 Hogyan beszélnek a lakóhelyeden? Húzd alá a megfelelő választ!

a. Köznnyelven (ahogy a rádióban, televízióban beszélnek).

b. Nyelvjárásban (helyi szokás szerint).

c. Köznnyelven és

nyelvjárásban.....

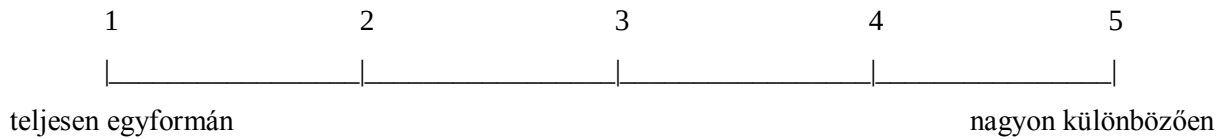
1.2 Ha beszélnek nyelvjárásban a lakóhelyeden, írd le, hogy milyen életkorúak használják a nyelvjárást!

.....

.....

⁵ Az OTDT szabályai szerint a dolgozat szerzőjét azonosító elemeket letakartam.

2. Hasonlítsd össze, hogyan beszélnek a lakóhelyeden élők és a budapestiek! Jelöld az alábbi skálán!

3. Milyen nyelvváltozatokat használasz?

- a. Köznyelvet.
- b. Nyelvjárást.
- c. Mindkettőt.

4. Ha használasz nyelvjárást, volt-e olyan helyzet, hogy emiatt szégyenkezned kellett?

- a. Igen.
- b. Nem.

5. Hogyan beszéltek otthon, családi körben? Húzd alá a választ!

- a. Köznyelven (ahogy a rádióban, televízióban beszélnek).
- b. Nyelvjárásban (helyi szokás szerint).
- c. Köznyelven és nyelvjárásban.

6. Ha másképpen beszélsz, mint a budapestiek, húzd alá, hogy mi a különbség! Több választ is megadhatsz. Ha tudsz, írd a különbségekhez egy-egy példát!

a. Másképpen ejtek hangokat vagy más hangokat ejtek bizonyos szavakban, mint a budapestiek. Pl.:

b. Más szavakat használok. Pl.:

c. Más toldalékokat használok. Pl.:

d. Egyéb különbség, azaz:

7. Mit gondolsz, milyen mértékben befolyásolja a rólunk alkotott képet az, hogyan beszélünk? Indokold is a válaszod!

1	2	3	4	5
egyáltalán nem			teljes mértékben	

Indoklás:

8. Jelöld számokkal, hogy milyen mértékben értesz egyet az alábbi kijelentésekkel! Írd a megfelelő számot az egyes kijelentések mellé! Ugyanazt a számot több helyre is beírhatod.

- 5 teljesen egyetértek
- 4 inkább egyetértek
- 3 egyet is értek, meg nem is
- 2 inkább nem értek egyet
- 1 egyáltalán nem értek egyet

Büszke vagyok arra, ahogyan beszélek.	
A faluban élők másképpen beszélnek, mint a budapestiek.	
Nincs szükség a nyelvjárásokra.	
Meg kell őrizni a nyelvjárásokat.	
A nem nyelvjárást beszélő tanulók teljes mértékben elfogadóak a nyelvjárást beszélő társaikkal.	
A nem nyelvjárást beszélő tanulók teljes mértékben elutasítóak a nyelvjárást beszélő társaikkal.	
A tanárok teljes mértékben elfogadóak a nyelvjárást beszélő tanulókkal.	
A tanárok teljes mértékben elutasítóak a nyelvjárást beszélő tanulókkal.	

Ha nyelvjárásban is beszélsz:

Előfordult, hogy szégyelltem a nyelvjárási beszédemet.	
--	--

9. Húzd alá azt az állítást, amelyikkel egyetértesz! Indokold is meg a válaszod!

- a. A nyelvjárási beszéd előnyt jelent.
- b. A nyelvjárási beszédmód hátrányt jelent.
- c. Helyzettől függően mindkettő előfordulhat.

Indoklás:

10. Volt-e kellemes élményed a saját vagy mások nyelvjárási beszédével kapcsolatban? Ha igen, írd le, hogy mi!

11. Volt-e kellemetlen élményed a saját vagy mások nyelvjárási beszédével kapcsolatban? Ha igen, írd le, hogy mi!

12.1 Húzd alá azt az állítást, amelyikkel egyetértesz!

- a. Előfordult már, hogy kijavították a nyelvjárási beszédemet.
- b. Soha nem fordult még elő, hogy kijavították a nyelvjárási beszédemet.
- c. Nem beszélek nyelvjárásban.

12.2 Kérlek, válaszolj a kérdésekre, ha már kijavították a nyelvjárási beszéded.

Ki javította ki? _____

Mikor javította ki? _____

Mivel indokolta a javítást? _____

13. Melyik nyelvváltozatot illetve nyelvet használsz, illetve használnád a megadott helyzetekben?
Tegyél pluszt a megfelelő helyre!

Helyzet Milyen nyelvváltozatot használsz?	Köznyelv	Nyelvjárás	Átmeneti változat a nyelvjárás és a köznyelv között	Szlovák nyelv
Tanórán				
Baráti körben				
Otthon				
Hivatalos helyen				
Az orvosnál				
Egy üzletben a lakóhelyeden				
Egy budapesti üzletben				
Amikor egy magyar anyanyelvű, határon túli beszélővel találkozol				
Amikor egy köznyelven beszélő idegen emberrel találkozol				
Amikor egy nyelvjárásban beszélő idegen emberrel találkozol				

14. Hol tanultál, hallottál vagy olvastál a nyelvjárásokról? Húzd alá a megfelelő választ! Több választ is megjelölhetsz.

- a. Iskolában.
- b. Otthon.
- c. Baráti körben.
- d. A médiában.
- e. Egyéb helyen, pl.:

15. Töltsd ki az alábbi táblázatot! Kik és hol használják a táblázatban megadott szavakat?

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
<i>szíp</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.
<i>szép</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
<i>kürtő</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:
<i>kémény</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
<i>tejfél</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:
<i>tejföl</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
<i>csusza</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:
<i>tészta</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
<i>töpörtyű</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:
<i>tepertő</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
<i>járni</i>	1. igen 2. nem		a. igen b. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:
<i>járnyi</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.: ...

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
<i>inni</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:.....
<i>innyi</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:.....
<i>innya</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakot? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
<i>üzletbű</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:
<i>üzletbő</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:

<i>üzletből</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:
-----------------	-------------------	--	-------------------	--

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakat? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakat? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
<i>orvos</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:
<i>orvoshoz</i>	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:

Szó, kifejezés	Családi szóhasználat		Egyéni szóhasználat	
	Használja-e a családban valaki ezt a szóalakat? Húzd alá!	Ha használja, ki használja ezt az alakot? Nevezd meg!	Te használod-e ezt a szóalakat? Húzd alá!	Ha használod, milyen helyzetben? Húzd alá! (Több választ is megjelölhetsz.)
Holnap <i>megra- gasszuk</i> a papírt.	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:

Holnap <i>megra- gasztjuk</i> a papírt.	1. igen 2. nem		1. igen 2. nem	1. Otthon. 2. Tanórán. 3. Baráti körben. 4. Hivatalos helyen. 5. Egyéb helyen, pl.:
---	-------------------	--	-------------------	--